

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

ÜLDAJALOO KATEEDER

AMEERIKA KOLONISEERIMISE
ALGUS

DIPLOMITÖÖ

PÄRJA MILJAN

ajaloo osakonnas VI kursus

JUHENDAJA v.-õp. L. MÄLL

TARTU 1973

Sissejuhatus

Käesolevas töös on Ameerika koloniseerimise teemat mitmeti piiritletud. Autor piirdub Hispaania koloniaalpoliitika Ameerikas, kuigi Ameerika avastamisel ja vallutamisel oli tegemist veel Portugalil, Inglismaal, Prantsusmaal, Madalmaadel: juba 1497.-98. a. jõudsid sinna inglased (Cabot Põhja-Ameerikas) ja 1500.a. portugallased (Cabral Brasiilias). Kuid põhjas piirdusid inglased ja prantslased kogu XVI saj. kalaretkedega Newfoundlandi rannikule, prantslaste poolt tehti seal ka esimene koloniseerimiskatse: 1541.a. asutas Cartier põllumajandusliku koloonia Quebeci piirkonnas, mis aga varsti maha jäeti. Uue Maailma eest käiva võitluse algstaadiumis olid Inglismaa, Prantsusmaa ja Madalmaade põhiliseks koloniaalplaane teostavaks jõuks piraadid. Mis puutub Portugali, siis hooliti seal vähe uutest avastustest läänes, tal puudus ka demograafiline baas maa vallutamiseks ja koloniseerimiseks (XVI saj. jooksul andis Portugal Brasiiliale vähe koloniste, peamiselt kurjategijaid, desertööre laevadelt, ketserluses kahtlustatud juute ja maure).¹ Portugallaste tegevus seisnes röövretkedes sisemaale rannikule rajatud faktooriatest, indiaanlaste hävitamises, väheses kaubanduses. Uue maa elanike ja loodusrikkuste ekspuuteerimine algas hiljem, pealegi langas 1581.a. Portugal ise Hispaania ülemvõimu alla.

Ajaliselt piirdub autor XV ja XVI sajandiga: XVI saj. jõudsid Hispaania absolutismi koloniaalvallutused lõpule, XVI saj. oli Hispaania koloniaal- ja merevõimu kõrgpunkt

ning järgneval sajandil läks koloniaalekspansiooni initsiatiiv üle teistele Euroopa riikidele. Ameerika vallutamine ehk conquista oli eelkõige mälestus Hispaania tõusust ja langusest.

Nimetatud teemat puudutavaid allikmaterjale on töös kasutatud parajal määral ja sedagi venekeelses tõlkes, tänu sellele, et viimasel ajal on Ladina - Ameerikat käsitlevate uurimuste ja allikmaterjalide avaldamine NSV Liidus elavnenud.²

Kõigepealt nimetatagu conquistast osavõtjate päevikuid, märkmeid, kirju ja eraldi rühmana ametlikke dokumente.³

Teisena nimetatagu Uude Maailma suundunud klerikuid, kelle praktilist tegevust kolonniates tähistas indiaani kultuurihävitamine ja, teise poolt, kasulike andmete kogumine indiaani ajaloo, religiooni, mütoloogia ja maa taimestiku, loomastiku, maapõuevarade kohta, ja nende kirjatöid.

Kasutatud on Diego de Landa (1524-1579), frantsiskaanist misjonäri, inkvisitsiooni rajaja ja 1573.a. Merida piiskopi elutööd, millest kaasaega on jõudnud 1616.a. tehtud lühendatud koopia.⁴

Viljakamaks ja tähtsamaks autoriks conquista kohta on dominiiklane Bartolomé de Las Casas (1474-1566), hariduselt õigusteaduste litsentsiaat. Kolumbuse isik ja lähedaste inimeste osavõtt tema ekspeditsioonist määrasid Las Casas'el eluteema. Las Casas ise jõudis käia Haiitil, Kuubal, Mehhikos, Guatemalaal, Nikaraaguas, Venetsueelas. 1502.-1515.a. viibis ta Españolal (Haiiti) kui encomiendero, siin astus ta valimulikuks ja võttis endale ülesandeks indiaanlaste kaitsmise. Tema arvukas kirjanduslik pärand valmis aastatel 1516-1566, aktiivses loometegevuses elu lõpuni. Autor on kasutanud Las Casas'el suurtööd "India ajalugu", valminud 1560-ndatel aastatel,⁵ 1542.a. prints Felipe'le kirjutatud tööd "Lühim ettekanne India laostamisest"⁶ ja tööd "Traktaat indiaanlaste orjusest".⁷

Suurt abi teema käsitlemisele, eriti Las Casas'el pärandi hindamisel osutas Ladina-Ameerika ja NSV Liidu ajaloolaste ühine artiklite kogumik Las Casas'est ja tema ajast.⁸

"Suure materjali põhjal tõestavad selle raamatu autorid veenvalt, et tervikuna vastas Las Casas'el poolt loodud pilt täielikult tegelikkusele."⁹

Indiaanlaste vähestest meieni säilinud kirjalikest allikatest on teemale vastavalt pealiskaudselt riivatud kitsede eepost "Popol Vuh", juba peale conquistat tundmatu autori poolt lādina tähestikus kirja pandud redaktsioonis; sama - väärselt on kasutatud ka XVI saj. keskpaiku kristlike indiaaniülikute poolt kirjutatud teost "Totonicapani senjooride sugupuu".¹⁰ XVI saj. pärinevaid maajade kroonikaid ja ennustusi on kasutatud Knorozovi poolt avaldatud tõlkes.¹¹

Kui "...traditsiooniline historiograafia tekitas lõhe Euroopa ajaloo ja Ameerika vallutamise ja koloniseerimise ajaloo vahele, kujutades viimast kui juhuslikkuste kogumit,"¹² siis nõukogude uurijate poolt on püütud seda piiratust ületada ja, nagu mainitud, on Lādina-Ameerika ajaloo, sealhulgas ka käsitletava teema uurimine saanud eriti hoogu. Võimaluse piires on püütud neid töid kasutada.

Viited kasutatud kirjanduse kohta on toodud eraldi peatükkide lõpus.

- 1 Слезкин, Л., Земля Святого креста, М, 1970,
лк. 50, лк. 153.
- 2 Альперович, М., Советская историография стран
Латинской Америки, М, 1968, лк. 17-63.
- 3 Путешествия Христофора Колумба, Дневники,
Письма, Документы, М, 1956, (edasi: Путешествия).
Открытие великой реки Амазонки, Хроники и до-
кументы XV века о путешествиях Франсиско де
Орельяны, М, 1963.
Рэли, Уолтер, Открытие Гвинеи, М, 1963.
Хрестоматия по истории средних веков, 111, М,
1950, (edasi: Хрестоматия) .
- 4 Ланда, Диего де, Сообщение о делах в Юкатане,
М-Л, 1955, (edasi: Ланда) .
- 5 Лас-Касас, Бартоломе де, История Индии, Л, 1968.
- 6 Oeuvres de don Barthélemy de Las Casas, évêque de
Chiapa, Paris, 1822, I, лк. 1 - 116,
(edasi: Las Casas, Oeuvres).
Хрестоматия, лк. 43 - 45.
- 7 Las Casas, Oeuvres, I, лк. 165 - 253.
Literatura Española siglos XII - XVIII, Moscú,
1948, лк. 169 - 173.
- 8 Бартоломе де Лас-Касас, К истории завоевания
Америки, М, 1966.
- 9 Альперович, Советская историография стран Ла-
тинской Америки, лк. 29.
- 10 Попол Вух, М, 1959.
- 11 Кнорозов, Ю., Письменность индейцев майя, М-Л,
1963, (edasi: Кнорозов) .
- 12 Бартоломе де Лас-Касас, Ле-Риверенд, лк. 24.

1. ptk.

XV ja XVI sajandi Hispaania

a) Hispaania suurte geograafiliste avastuste eel

XV saj. Euroopa arenenumate maade sekka ei paigutata ei Portugali ega Hispaaniat, ometi olid just Pürenee poolsaare riigid uusaja esimeste koloniaalimpeeriumide loojad.

Quattrocento-aegse Itaalia relvaks keskaja vastu olid antiiktraditsioonid; Hispaania keskaega iseloomustas enne- kõike kaheksa sajandit hõivanud reconquista.

"Pikaajaline võitlus oma territooriumi tagasivallutamise eest ja maa lõunarajoonide sõjaline koloniseerimine viisid selleni, et feodaliseerimisprotsess jäigi Hispaanias lõpuni viimata."¹

Hispaania, eriti Kastiilia kuningriik, moodustasid feodaalses Euroopas erandi kui vabade inimeste maa. Kastiilia linna- ja külakogukondade poliitiline tähtsus avaldus kõige eredamalt üldseisuslike esinduste - corteste - varajases tekkimises 1188.a. ja nende edaspidises rollis.

Kastiilia linn-kommuunidel olid erakordselt laiad oma- valitsuslikud õigused, mis johtusid nende sõjalis-poliitilise sest ja finantsilisest mõjust kuningale. Kommuunid olid kuningate peamine tugi grandide feodaalseparatismi vastu, kaupmehed ja pankurid - fiskaalne tugi. Kastiilia ja Leóni linnade liidud - hermandadid - allusid vabatahtlikult vaid

kuningale ja sõdisid gárandidega ja ka kuningaga, kui need linnu kitsendada püüdsid.² Eriti õilmitsesid Andaluusia ja Murcia linnad, sest mauridelt vastvallutatud linnadele anti laialdaselt privileege. Linnapatriitside kätte kogunesid suured maavaldused linnade ümbruskonnas. Mitte üheski Euroopa riigis käsitletaval perioodil ei saavutanud linnad sellist iseseisvust ja mittekusagil polnud nii tugev antagonism linnade ja aadli vahel.

Mis puutub talupoegadesse, siis reconquista tingimustes oli kogu rahvas relvastatud ja relvi kasutati nii mauride kui ka kohalike feodaalide vastu. 1325.a. ja 1348.a. seadustega saavutasid Kastiiilia talupojad täieliku isikliku vabaduse. XV saj. lõpul kaotati pärisorjus ka Aragonis. Talupoegade hulgas valitses maapuudus. Peale Andaluusia vallutamist praktilise tähtsuse kaotanud lõunarajoonide sisemine koloniseerimine omas talupoegade jaoks vähe tähtsust, enamuse maast jagati üksikute aristokraadiperekondade vahel.³

Väga iseloomulik keskaegsele Hispaaniale oli seisuste vaheline voolavus. Kusagil Euroopas polnud võimalik nii kergesti, toetudes oma mõistusele, vaprusel ja õnneloosile, oma päritolust üle astuda ja ühiskonna seisusteredelil kõrgemale tõusta. Sõdimine oli kõige austatavam tegevusala ja alamaid aadlitiitleid jagati reconquista ajal otse lahinguväljal ja hulgakaupa, talupojal pruukis vaid hankida hobune ja olla lahingus võidukas.⁴

Hispaania, nagu teistegi Vahemeremaade, omapäraks oli orjatöö laialdane kasutamine veel XV saj., seda põhiliselt koduses majapidamises, Kastiiilias ja Andaluusias aga ka maaharimisel, eriti linnapatriitsidele kuuluvatel maadel.⁵

"Kastiiilias, Portugalis, Aragonis, Itaalias ja Sitsiiliäs, Portugalile ja Aragonile kuuluvatel saartel ja Kanaari saartel on nõudmine orjade järele suur ja ma mõtlen, et neid tuleb Guineast sisse mitteküllaldasel hulgal."⁶

Hispaanias kasutati orjadena maure, neegreid ja guantse.

Orjade enamuse moodustasid vangilangenud maurid ja nende järeltulijad, samuti moriskid. See orjade allikas ammendati 1492.a., kui langes Granada emiraat, pealegi saavutasid

Granada elanikud õiguse vabadusele.⁷

Neegrите vedu Euroopa orjaturgudele alustas Portugal 1441.a., kusjuures esialgu pidasid Portugal ja Hispaania orjajahti käsikäes, kuid 1475.a. sõjaolukorras algasid lahkhelid ka Aafrikas. Hispaania flotillid sooritasid retki Portugali faktooriatele ja töid kaasa orje.⁸ 1479.a. rahuga keelati Hispaaniale kaubandus Guineas, paavst Sixtus IV bulla 1481.21.VI keelas nii kaubanduse kui laevanduse lõuna pool Kanaari saari. Portugal monopoliseeris orjapüügi Aafrikast, sai Euroopa tähtsamaks orjakaubitsejaks ja pistis taskusse tohutud kasumid sellest tulusast ettevõttest, XV saj. 80-ndail aastail loobus Portugal suurel määral orjadeveost Lissaboni, N nüüd vahetas ta orjad Kullarannikul kullaliiva vastu.⁹ See oli aeg, mil kullast sai ühiskonna jumal, Euroopa kaubandus ja noor kodanlus tundis teravat kullapuudust. Skeptiline Kolumbus oma viimasel ekspeditsioonil kirjutas: "Kuld - see on täius. Kuld loob aarded ja see, kel teda on, võib korra saata kõike, mida soovib, ja on isegi võimeline inimhingi paradiisi viima."¹⁰

Kuld ei kujutanud siin endast veel kapitali, vaid aaret, rikkusetaotluse rahuldamist, luksust, sest XV saj. kullapalavikus ületas kauba tarbimisväärtus endiselt selle vahetusväärtuse.

Hispaania, olles vahetust neegerorjade hankimisest kõrvale tõrjutud, jäi nüüd ilma ka ostmisvõimalusest. Esialgu katsid vajaduse maurid ja guantsid, keda veeti sisse 1479.a. omandatud Kanaari saartelt. Tähtsamad saared ja sealsed orjavarud vallutati 1494.a.

Kaubanduse Idamaade vürtside ja luksusesemetega olid monopoliseerinud Itaalia linnad. Selsamal ajal, kui Euroopa sisemine areng lõi eeldused kaubanduse erakordseks elavnemiseks, ähvardasid välised tingimused seda täielikult parallüseerida: 1453.a. kuni 1516.a. sulges Osmani-Türgi Veneetsiale viimased teed India kaupade juurde. Vahemeri osutus suletuks, sest Atlandi mereteede hõivamisel ennetasid kõiki Pürenee poolsaare riigid. Laevanduses suuri edusamme teinud portugali meresõitjad võrsusid prints Henrique Meresõitja merekoolist, kus oli õppinud ka Kolumbuse äi Perestrello.

Portugaallased löid vanade laevamudelite oskusliku täiendamise teel uue laevatüübi: kerge, kiire, hõlpsasti juhitava ookeanilaeva karavelli. Kastilia, seni meredel vähe silma paistnud, suutis samuti luua tehnilistelt võimalustelt eeskujuliku laevastiku, millele pandi alus Sevillellas baski meremeeste poolt. ¹¹

Hispaania osutus oma naabrite poolt kõigist XV saj. kullaallikatest kõrvale tõrjutuks - sajandivahetuse Hispaania, mis kaitses Vana Salamanca ülikooli seinte vahel Euroopa üht eesrindlikumat mõttekeskust, väljendas uut sõjalis-poliitilist jõudu Kastilia ja Aragoni monarhiate ühinemisega dünastilisse uniooni ja mauride väljatõrjumisega Pürenee poolsaarelt, sai tunda tärkava kapitalismi hoogustavat mõju sajandi keskpaigast alanud majanduslikus tõusus - ja katolikud kuningad Isabel I ja Fernando V nõustusid finantseerima Kolumbuse avantüristlikku mere-retke.

Suhtumises Kolumbuse avastusretke motiivisse on käibel kaks seisukohta: 1) ta tahtis jõuda Aasiasse; 2) ta suundus läänes asuvatele saartele või maadele, tuginedes meremeeste suulisele traditsioonile. Mõlemal juhul jäi ekspeditsiooni eesmärgiks kuld ja kõik, mida kullaks teha sai: vürtsid, orjad, territoriaalsed liigendused. Juba eelmisest sajandist on käibel ka hüpotees, milles oletatakse Kolumbuse osavõttu mõnest skandinaavlaste retkest Ameerikasse, näiteks 1476.a. Bergenist lähtunud ekspeditsioonist, mis jõudis välja Friislandi, see tähendab kas Islandile, Gröönimaale või koguni Loodeväinani. ¹²

Kolumbus purjetas Palosest ookeanile 1492.3.VIII ja leidis Uue Maailma esimese maalapikese s.a. 12.X.

"Keegi Christoph Kolumbus, päritolult liguurlane, saadeti minu kuningate poolt kolme laevaga sellesse maailmajakku ... ja avastas tee antipoodidele." ¹³

"Nüüd saabus ta tagasi ja tõi endaga kaasa paljude kallihinnaliste asjade näidiseid ja eriti neist maadest pärit kulda." ¹⁴

b) Hispaania kui metropol

Kuna vastavastatud maadele leidus peale Hispaania teinigi pretendent Portugali näol, lahendas tüliküsimuse paavst Aleksander VI Borgia bulla "Inter Caetera" ~~48~~ 1493.3.V, milles kingiti kõik Kolumbuse poolt läänes avastatud ja avastatavad saared ja mandrid igaveseks Kastiliia kuningale.¹⁵ Seejuures polnud Aleksander VI selles tülis vahekohtunikuks, vaid Isabeli ja Fernando kuulekaks käsutäitjaks kui endine Cartagena piiskop Rodrigo Borgia, kellest sai paavst Hispaania kuningapaari toetusel. Järgnenud bullaga 1493.4.V kehtestas paavst Hispaania ja Portugali vahel teise demarkatsiooniliini Atlandil, seekord 100 liigat lääne pool Assoori ja Rohelise Neeme saari poolusest pooluseni (vastavalt 1479.a. rahule).¹⁶

Hispaania ja Portugal reguleerisid omavahelised suhted lõplikult 1494.7.VI sõlmitud Tordesillase lepinguga: demarkatsiooniliin nihutati 370 liigat lääne poole Rohelise Neeme saari ja pooltele keelati laevandus, kaubandus, avastusretked ja vallutused võõras tsoonis.¹⁷

Nimetatud lepingu kui diplomaatilise dokumendi tähtsus oli väga suur, see pani aluse Pürenee riikide koloniaalpoliitikale, formuleeris mõlemale poolele vastuvõetava "suletud mere" doktriini ja sellega Hispaania ning Portugali erandlikud õigused kogu maailma vallutamiseks ja koloniseerimiseks väljaspool Euroopat.

Hispaaniale, eriti Kastiliiale, langes kapitalismi esialgse akumulatsiooniprotsessi juhtiv roll, kuna ta oli rohkem kui ükski teine Euroopa riik valmis sõjaliseks ja koloniaalseks ekspansiooniks, ajaloolise kokkusattumisena avaldus see kahe sündmuse - Granada lõplik langemine ja India avastamine - ajalises kokkulangemises. Hispaanial polnud vajadust conquista ja maa koloniseerimise improviseerimiseks, vaid ta jätkas kaheksa sajandi jooksul kogunenud

kogemuste rakendamist, nüüd küll mitte enam omal maal, vaid teisel pool ookeani. Ameerika avastamine ja vallutamine kujunes reconquista ja Hispaania keskaja loomulikuks järjekes, keskaja ülekanõmiseks uude vallutusse.

India avastamisest ja tema rikkuste ekspluateerimisest olid Hispaanias huvitatud kolm mõjuvõimsat rühmitust. Esiteks kommuunid ja nooruke kodanlus, eriti Andaluusia linna-de kaubanduskodanlud. Hispaania valmistoodetele seni ain-sad turud olid Põhja-Aafrika ja Portugal, India kaupu saa-di väga kõrgete vahendushindadega ja otsene kaubandus In - diaga töötas suuri kasumeid.

Teiseks kirik. Kirikud ja kloostrid mängisid esialgses akumulatsioonis suurt osa nii mujal Euroopas kui ka Hispaa-nias. India vallutamises nägi kirik viimast ristsõda, usk-lisele innule lisandus suurte majanduslike tulude ahvatlus.

Ning lõpuks katoliku kuningad ja õukond. Isabeli ja Fer-nandot õhutas tagant alaline finantside puudumine aktiivse välipoliitika teostamiseks Euroopas ja Aafrikas, samuti võimalus rakendada ja Hispaaniast ära saata väga arvukas majanduslikult laostunud lihtaadel. Kuni 1492.a. võiduni olid hidalgod kuningavõimu peamiseks sõjaliseks jõuks gran-dide ja mauride vastu. Nüüd, kaotanud absolutismi võiduga ja sõja lõpuga ainsa tuluallika, sai hidalgodest baas feo-daalsele anarhiale.

Uued valdused avati hispaania kolonistidele 1495.a., kuningad püüdsid kiirendada vallutust ja tagada teisel pool ookeani hispaanlastest rahvastikku.

Põhilise osa emigrantidest moodustasid hidalgod, kelle ainus oskus oli sõjakunst ja kellest moodustusid conquista sõjalised jõud. Olles ammu eemal praktilisest majandusli-kust tegevusest, põlgasid nad seda. Kerjustena küttis neid lootus kiirele rikastumisele, aga rikkuse sünonüümiks oli XV saj. kuld. Hispaanlastena olid nad katoliiklased ja ku-na Hispaania eri rahvaid ühendas vaid ristiusk, samasta - sid nad oma religiooni oma rahva iseseisvusega ja geeniusega.¹ Kolumbuse teise ekspeditsiooniga 1493.a. suundus Ameerikas-se 17 laeval 1,6 tuhat kolonisti, valdavalt lihtaadel. Käitudes Españolal vastavalt oma mentaliteedile, näidates üles oskuste puudumist praktiliseks tegevuseks, surid nad nälga ja kohalikesse haigustesse. 19

Koos Admiraliga saabusid Españolale ka esimesed mungad. Esimestena ründasid paganlikku maad ja selle rikkusi frant - siskaanid, järgnesid dominiiklased ja teised ordud, inkvi - sitsioon.

Talupoegade emigreerumine, eriti Kastiliast, Aragonist, hoogustus XVI saj. keskpaiku vastavalt Mesta tegevuse, põl - lumajanduse laostumise ja talupoegade maatustumise kasvule.²⁰

Kui Hispaanias hakkasid levima Españolalt põgenenud aad - li teated näljast, haigustest ja viletsusest Admirali val - dustes, saadeti 1497. 22.VI seaduste alusel Indiasse Hispa - nias mittesoovitud isikuid ja kurjategijaid.²¹ Kolumbuse kolmanda ekspeditsiooni madrusteks tuli munsterdada kurjate - gijaid armuandmise tingimusel. Bobadilla missiooni ajal 1500.a. anti kolonistidele 20 aastaks vabastus kõigist mak - sudest, ümberasujatele hakati jagama maad ja indiaanlasi.²²

Esimeseks koloniaalekspansiooni juhtivaks asutuseks Euroopas sai 1503.a. asutatud Kaubapalat (Casa de Contrata - ción) Sevillas. Esialgu kuulus tema kompetentsi kaubandus, ekspeditsioonide ning kolooniate varustamine, ta teostas riiklikku monopoli nii kaupade kokkuostus kui müügis Ameerika - kasse ja tagasi, üleveos. Antillidel loodi talle alluvad kaubamajad. 1505.a. usaldati Kaubapalatile emigratsiooni ja kolonistide üleveo korraldamine, 1508.a. kohustati välja õpe - tama kaptemeid India reisidele, koostama ja talletama maa - kaarte jms. 1510.a. seoses üha suurenevate avastus- ja kolo - niseerimisprospektiividega kohustati Kaubapalatil "...uurida avastatud, kuid veel asustamata maade seisundit ja pida - da läbirääkimisi eraisikutega, kes soovivad sinna suun - duda, ja anda kuningale teada nende isikute kavatsustest!"²²

Välismaalaste immigratsioon kolooniatesse keelastati ka - tegeooriliselt.²³

Siiani käsitleti kolooniaid kui Kastiliat vallutatust. Carlos V valitsemisajal (1516 - 1556) säilisid Kastiliat ees - õigused, kuid välismaalastele ettenähtud kitsendus²⁴ kaotati kõigile Habsburgide alamatele.²⁵

See oli Hispaania absolutismi triumfi aeg, kuid maa po - liitilist ühendamist ei toetanud siseturu ja majanduse areng; liigne reglementeerimine ja keskajast säilinud sisetollid, transpordiraskused, alcabala määrasid tootmise

keskaegse käsitööndusliku iseloomu. Hispaanias, kus ei kehtestatud kaitsetolle Euroopa kaupadele, kehtestati need kolooniate ja metropoli vahel. Alates Isabeli ja Fernando protektsionistlikust seadusandlusest, keelati kolooniaais tööstuse arendamine, ainsa erandina mäetööstus ja seda praktiliselt vaid kulla ja hõbeda kaevandamise osas. Olemasolevat käsitööd esindasid Hispaaniast tulnud meistrid ja sealt kaasatoodud tsunftikord.

"Hispaania impeeriumi nõrkus seisnes nimelt selles, et tema struktuuris prevaleerisid sõjalised ja kiriklikud elemendid poliitiliste ja majanduslike elementide üle... Selle asemel, et indiaanlast ära kasutada, näis, et ta püüdis teda hävitada." ²⁶

Hispaanlaste tõlgenduses tähendas Ameerika koloniseerimine kohaliku elanikkonna hävitamist tapatalgute, kõrge suremuse läbi ülejõu käival orjatööl. Kui esialgsel akumulatsioonil on oma saladus, siis tuleb seda Ameerikas otsida, ütleb Hell. ²⁷

Positiivsed olid kolooniates tulutoova põllumajanduse loomise katsed. Juba 1493.a. alates saatis Kaubapalat ekspeditsioonidega kaasa põllukultuuride seemneid, koduloomi, põllutööriistu. ²⁸

"Kui see maa on niisugune, siis tuleb saavutada, et seal külvataks võimalikult rohkem kõike, mida üldse on võimalik külvata," kõlab märkus Kolumbuse memoriaalil 1494.a., tehtud katoliku kuningate poolt. ²⁹

Hispaania ekspansioonis Ameerikas on eraldatavad kaks etappi: 1) sõjalise ja religioosse iseloomuga conquista, 2) poliitilise ja kirikliku iseloomuga koloniseerimine.

- 1 Бартоломе де Лас-Касас, Литаврина, лк. 40.
- 2 Альтамира-и-Кревеа, Р., История Испании, 1, 11, М, 1951, 1, лк.307-308, (edəsi Б: Альтамира-и-Кревеа).
- 3 Бартоломе де Лас-Касас, Литаврина, лк. 41.
- 4 sams.
- 5 Цукерник, Д., О целях Экспедиций Колумба, Алма-Ата, 1957, лк.24-25, (edəsi : Цукерник).
- 6 Путешествия, Kolumbuse kiri kuningatele 1498. 18.X, лк. 434.
- 7 Альтамира-и-Кревеа, 1, лк. 425.
- 8 sams, I, лк. 431 - 432.
- 9 Цукерник, лк. 30.
- 10 Путешествия, Kolumbuse kiri kuningatele 1503.7.VII, лк. 470.
- 11 Hell, J., Kurze Geschichte des kubanischen Volkes, Berlin, 1966, лк. 11, (edəsi : Hell).
- 12 Анохин, Г., Был ли Колумб в Арктике, Наука и жизнь, 1969, № 5, лк. 140- 141.
Томас, А., История Латинской Америки, М, 1960, лк.44, (edəsi: Томас)
- 13 Хрестоматия, P. Martire d'Anghierra kiri 1493.IX, лк. 13.
14 sams, P.Martire d'Anghierra kiri 1493.1.V, лк.11-12.
- 15 Путешествия, лк. 249 - 250.
- 16 sams, "Inter Caetera" No 2, лк. 240 - 243.
- 17 sams, Tordesillase leping, лк. 375 - 377.
- 18 Паркс, Г., История Мексики, М, 1949, лк. 43 - 44, (edəsi : Паркс).
- 19 Лас-Касас, История Индии, лк. 55.
- 20 Тарле, Е., Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств, М-Л, 1965, лк. 65, (edəsi : Тарле).
- 21 Альтамира-и-Кревеа, 1, лк. 483.
- 22 Путешествия, Kolumbuse kiri prints Juani amele 1500.s., лк. 445 - 446.
Альтамира-и-Кревеа, 11, лк. 265.
- 23 Альтамира-и-Кревеа, 1, лк. 482.
- 24 sams, I, лк. 483, лк. 497.
- 25 sams, II, лк. 263.

- 26 Мариатеги, Х.К., Семь очерков истолкования перуанской действительности, М, 1963, лк. 56, (edssi : Мариатеги).
- 27 Nell, лк. 15.
- 28 Альтамира-и-Кревеа, 1, лк. 496.
- 29 Путешествия, Колумбуса кини kuningatele 1494.а., лк. 352.

2. ptk.

Vana - Ameerika hispaanlaste tuleku eel ja conquista

Terminiga Vana - Ameerika tähistatakse traditsiooniliselt neid üksikuid rahvaid, kes olid enne eurooplaste tulekut saavutanud suhteliselt kõrgeima ühiskondlik - majandusliku arenguastme, sarnaselt terminile Vanad - Idamaad. Hispaanlaste ilmudes Uue Maailma randadele oli kontinent asustatud väga arvukate etniliselt kirevate suguharude ja rahvastega, enamus neist olid rändkütid, korilased, primitiivsed põlluharijad, vaid Mehhikos, Kesk - Ameerikas ja Andide piirkonnas kohtasid konkistadoorid kõrgelt arenenud tsivilisatsioone.

Vana - Ameerika ajalugu on veel ebaselge ja peamiseks ajalooallikaks olev arheoloogia omab veel lõpumatult palju võimalusi. Käsitletav rahvastikupilt kujunes Mehhikos ja Kesk - Ameerikas välja peale IX - XII saj. rahvasterännet peamiselt nahua hõimude survele suunaga põhjast lõunasse ja X - XII saj. samalaadses, kuid palju vähem tuntud protsessis Andide piirkonnas.¹ Kadusid paljud rahvad, kellest enamus on meile tundmatud, paljud assimileerusid ; lagunesid senised riiklikud moodustised.

Viimaste, niinimetatud kalifornia koolkonna, uurimuste

alusel hinnatakse kogu Ladina - Ameerika elanikkonda XVI saj. algul 80 kuni 100 miljonile/inimesele.²

a) Ameerika primitiivsed
suguharud

Pealkirjas nimetatutest leiavad siin täpsemat käsitlemist Kariibi mere saarlased, kuna omavad koloniaalajaloos erilist kohta. 1492.12.X maabus Kolumbus Watlingi saarel (Guanahani e. San Salvador), siit suunduti avastusretkedel edasi Haitile (Española), Kuubale (Juana e. Fernandina), Jamaikale, Puerto - Ricole, millest said Hispaania esimesed kolooniad Ameerikas ja kogu koloniaalsüsteemi katselava. 1520-ndatel aastatel, olles saartel kanda kinnitanud, kasutasid hispaanlased neid hüppelauana mandrile.

Siinsetest indiaanlastest kõige madalamal arenguastmel olid Kuubal elanud guanahatabeyd: kütid - kalastajad, molluskisööjad, koopaelanikud.³

Siboneyd ja tainod (aravaki keelkond) elasid kõigil Suur - Antillide ja Bahama saartel, neid arvatakse olevat tulnud Amasoonase jõgikonnast.⁴ Nad elasid kiviajas, tundsid pottsepakunsti ja algelist põlluharimist (naiste tööalad), mehed küttisid ja kalastasid. Elukorralduse aluseks oli matriarhaadi sugemetega sugukond, üksusteks küla või ka laiem territoorium, mille üle ulatus pealiku, cassique võim. Viimaseks võis olla valitud nii mees kui ka naine, võim võis olla juba ka pärilik ja anti sel juhul edasi naisliinis. Esines primitiivset orjust.⁵

Aravakid elasid Haitil ja Jamaikal ja olid sugukondliku korra lagunemise staadiumis. Võimu ja rikkuse poolest eraldusid cassique'd ja sugukondlik aristokraatia. Peamine toidus saadi põlluharimisest, kusjuures töö käis ühiselt, saak jaotati perekondade vahel ja põllul kasutati vangide ehk orjade tööd.⁶

Kariibid elasid Väike - Antillidel, Bahama saartel ja Venetsueelas ja eraldusid naabritest ühiskondlikult

arengult ja sõjakuselt. Arvatakse, et asjade loomuliku arengu korral oleksid kariibid varsti teised kohalikud hõimud endale alistanud.⁷

"Nande kolme saare [Guadeloupe, Dominique, Maria Galante] kõik asukad elavad omavahel üksmeeles, nagu kuulunuksid nad ühte suguvõssa, ja ei tekita üksteisele kurja. Aga nad sõdivad kõigi naabersaartega ja ujuvad oma arvukatel kanuudel 150 liiga kaugusele röövretki sooritama."⁸

Naabrid elasid hirmus kariibide ees, kes röövisid naisi ja lapsi - liignaisteks, teenijateks, orjadeks. Hispaanlased alates Kolumbusest kinnistasid neile inimsööjate ehk kannibalide kuulsuse.

Samm edasi oli ka kariibide relvastus võrreldes teiste saarlastega, samuti nende sõjakus ja julgus astuda lahingusse hispaanlastega. Relvadena kasutasid nad vibu ja nooli (nooleotsikuks pinnud, kalahambad, luukillud), mõõga eest keppi.⁹

Kirjeldatud indiaanihõimud langesid esimestena hispaanlaste koloniaalvallutuse ohvriks.

"Sugukondliku korra suurepärase omadus, ühtlasi aga ka tema piiratus, seisab selles, et siin ei ole paika valitsemisele ega orjastamisele." ... "Välismaailmaga tekkivad konfliktid lahenadb sõda; see võib lõppeda hõimu hävitamisega, mitte kunagi aga selle orjastamisega."

Haiitil arvatakse elanud üle 1 miljoni inimese.¹¹ Hispaanlased alustasid siin oma tegevust 1492.24.XII kindlustuse La Navidad rajamisega. Eriti suured kolonistide hulga asusid siia Kolumbuse teise ekspeditiooniga ja kuberneride Bobadilla ja Obando tulekuga. 1520 - 1530-ndate aastate kullapalavik mandril meelitas saared hispaanlastest tühjaks, kuid polnud enam ka indiaanlasi: 1517.a. loendati neid 12 tuhat ja 1553.a. loeti lõplikult hävitatuks.¹²

"Española saar oli esimene, millel, nagu me juba varem rääkisime, kristlased maabusid ja teostasid suuri laastamisi ja hävitasid siinseid inimesi. Ja selle saare nad laostasid ja tegid inimtühjaks esimesena."¹³

Kuuba vallutati 1511. - 1512.a. Velázquezi juhtimisel. Saarel elas umbes 200 000 indiaanlast,¹⁴ kuid see arv

kahanes kiiresti tapmiste, epideemiate, raskete elutingi -
muste, enesetapmiste läbi. "Tulemuseks oli mitte ainult
katastroofiliselt kõrge suremusaste, vaid ka peaaegu
täielik sündimuse katkemine." ¹⁵

1552.a. oli Kuubal indiaanlasi umbes 2 tuhat. ¹⁶

Mis puutub kariibidesse, siis inimsööjatega võitluse
ettekäändel hakkasid kastiillased sooritama kallaletunge
Väike - Antillidele ja Bahama saartele, nende elanikke hä-
vitades ja orjastades; saarestikus langes see rahvas orja-
kaubanduse ohvriks.

Umbes samal ühiskondlikul arenguastmel, küll väga eri-
neval materiaalse kultuuri tasemel olevate suguharudega
tuli hispaanlastel kokku puutuda Mississipist Tulemaani.
Seejuures osutati neile nii põhjas kui lõunas kõige visa -
mat ja edukamat vastupanu, kuigi orjastamise järel tabas
indiaanlasi traditsiooniline saatus: näiteks XVI saj. tei-
sest veerandist kuni sajandi lõpuni kestnud Argentiina val-
lutamise käigus hävitati sinne indiaanlastest elanikkond
peaaegu täielikult ja moodustas XIX saj. 2% elanikest. ¹⁷
Tšiilis arvatakse elanud umbes 1 miljon eri hõimudest
indiaanlast; 1544.a. tuli vallutatud aladel 1 hispaanlase
kohta 2 - 3 tuhat indiaanlast, 1610.a. vastavalt sada, ena-
muses 40 - 60 indiaanlast. ¹⁸ Seejuures säilitasid araukaa-
nid Lõuna - Tšiilis alates 1553.a. ülestõusust oma iseseis-
vuse.

Veel XVI saj. lõpus säilitasid vabaduse paljud indiaani
hõimud, niinimetatud indianos bravos, laialdastel Amasoo -
nase, Orinoco ja teiste jõgede basseainide džunglialadel ja
pampades. Hispaanlasi tõmbasid ligi Ameerika kõrgkultuurid
ja nende kuld.

b) Vana - Ameerika klassi-
ühiskonnad

Vana - Ameerika kõrgtsivilisatsioonid olid klassiühiskonnad, kus despootlik valitsemisvorm vastas aasia tootmisviisi tasemele. Kõige sagedamini võrreldakse Vana - Ameerikat Sumeri ja Vana - Egiptusega.

"Sealjuures lubavad teaduse poolt kogutud uued faktid oletada, et despootlik valitsemisvorm (ja sellega tihedalt seotud kuningate kultus) oli vana-aja vara - klassilistes riikides (sealhulgas ka Uues Maailmas Kesk - Ameerikas ja Peruus) erakordselt laialt levinud." ¹⁹

Esimõeks tsiviliseeritud rahvaks, keelega kastiilla - sed 1502.a. Kolumbuse viimase ekspeditisooni ajal kokku puutusid, olid maajad (maya), kes elasid tänapäeva Mehhiko, Tabasco, Campeche, Chiapase, Yucatáni, Quintana Roo osariikide territooriumil, Guatemalaas, Salvadori ja Honduu - rase läänepiirkondades ja olid väga erineval arengutase - mel. Maaja kultuuri tipu moodustasid maajade linn-riigid Yucatánis - maaja - tolteegi kultuur.

Kuigi klassilise kihistumise algust dateeritakse maajadel meie ajaarvamise algusse, on senini Yucatáni ühiskonna sotsiaalne koosseis ebaselge. Iseloomustamiseks sügavat va - randuslikku diferentseerumist kasutatakse sageli järgmist tsitaati Landalt: "Nende asulate iseloom oli selline:

asula keskel ilüsatel väljakutel paiknesid templid, templite ümber olid senjooride ja preestrite ja seejärel kõige rikkamate ja austatumate inimeste majad, aga asula veeres asetsesid kõige alamate inimeste majad." ²⁰

Elanike põhilise osa moodustasid territoriaalsete kogukondade liikmed. Kogukondade kasutada olev maa ei muutunud eraomandiks, sest alepõllunduse tõttu vahetati põldu iga

kahe kuni kolme aasta tagant. Ka polnud linnade vahel min - geid maavalduspiire.

Põllutöö toimus ühiselt.²¹ Nähtavasti kuulus ühiselt haritava maa hulka ka preestrite ja riigipea maad, neile eraldati nende saagiosa.²² Peale selle täitis kogukond riiklikku töökohustust ja maksis andamit ka teistes toidu - ainetes. "Kui oli ulukeid või kala või kui toodi soola, alati anti osa senjoorile, sellepärast et neid produkte hankisid nad alati ühiselt."²³

Hispaanlaste silmis sai maajade üheks paheks viimaste orjapidamine. Orjadeks tehti sõjavangid (ka vangilangenud hispaanlased) ja selleks peeti sagedasi sõdu; märgitakse sõjakultuslike elementide kasvavat levikut kunstis.²⁴ Orje hangiti orjakaubandusega nii sise - kui ka välismaalt.²⁵ Orjastati ka kurjategijad. "Vargust korvati ja karistati

orjastamisega, isegi kui vargus oli väga väike, ja sellepärast oli neil nii palju orje, eriti nälja ajal..."²⁶

Vaatamata orjade nii pikale lootelule, on orjatöö osa ebaselge. Orje kasutati senjoori istandustes, ehitustöödel, koormakandjatena kaubakaravanides, kuid üldiselt hinnatakse nende majanduslikku osa vähetahtsaks.²⁷ Chiapas'es kasutati röövsõdades hangitud orje enamuses põllutöödel.²⁸

Ülikud - kõrgeid tsiviil - ja sõjalised aukandjad, preestrid, rikkad kaupmehed - kasutasid Landa järgi riigipea soosingut kui õigust harida neile eraldatud põldu indiaanlaste sundtööga ja omastada vastav saak.²⁹

Riigipea, halach vinic, omas pärilikku, ilmaliku sõjalise iseloomuga võimu, lisaks oli ta religiooni ja tavade hoidja, teda jumalustati, talle allus laialdane ametnikkond, korraalvurid, palgasõdurid.³⁰

Maajade ajalõugu XV saj. tähistas langus, killustatus, maad tabasid ikaldused, epideemiad, kodusõjad. Maajade viimase õitsengu, Mayapani riigi, purustasid 1441.a. kodusõjas Uxmal ja 1485.a. lõplikult epideemia. 1441.a. kuni 1546.a. oli Yucatán killustatud paljude endiste linnade, nüüd alluva majandusliku ringkonnaga linn - riikide ehk nende ebakindlate liitude vahel, mida valitsesid kohalikud dünastiad. XVI saj. olid neist tähtsamad Mani (Tutul-xiu dünastia),

Zotuta (endine Mayapáni kuningadünastia Cocom'id).

Maajade relvastus oli algeline: vibu ja obsidiaan- või tulekiviotsikutega nooled, puumõgad obsidiaankildudest teraga, metallkirved, kaitseks kilp, puukiivrid, väga tugevad kahekihilised puuvillvatist pantserid.³¹ Maajade linnad, väl- ja arvatud, Tikal, olid kaitsetud.

Maajad osutasid hispaanlastele ootamatult tugevat vastupanu. Ja kuna Yucatáni kullavarud osutusid tühisteks, vastupanu aga erakordselt tugevaks, suundusid hispaanlased eelkõige Kesk-Mehhikosse. Ka sõjas maajadega oli neil rohkem edu Mehhiko poolsest küljest: 1523-1528.a. vallutas P.de Alvarado Cacchiquel'ide abiga nendega vaenujalal olnud kitsed (quiché), kes omakorda hispaanlasi rikaste kuldandidega lahkuma meelitasid, ja seejärel senised liitlased cacchiquel'id. 1530.-ndateks aastateks oli Yucatán sisemaa poolt hispaanlaste vallutustest ümber piiratud. Lisaks tabas siinseid maajasid 1536.a. suur nälg ja puhkes kodusõda Mani ja Zotuta vahel.

1527.a. maabus Yucatánis, seekord adelantado kapitulasiooniga taskus, Fr. de Montejo. Tema ajutisteks liitlasteks said Tutul-xiud ja Ah Kim Chel'id ning neutraliteedipoliitikud, löögialusteks aga Cocomid, kes alistusid 1543.a. 1546.a. loetakse kogu Yucatán Montejo poolt vallutatuks.

Teine, nahuade, tsivilisatsioon, mille tipuks XVI saj. algul oli tolteegi-asteegi kultuur, oli arenenud Mehhiko kiltmaal. Nahuade suguharud asusid siia põhiliselt X-XII sajanditel ja XIV-XV sajanditel hakkasid neil kujunema varaklassilised suhted, sealhulgas ka XIV saj. algul paikseks muutunud askeetidel (aztéc), viimatimainitud sündmust nende elus tähistas 1325.a. hilisema hiilgelinna Tenochtítláni rajamine.

Asteegi ühiskonna kohta käivates seisukohtades oleme jõudnud barbaarsuselt - sõjaväelise kasti juhitud klassiühiskonnani (vt.ENE), mida iseloomustab eriti põllumaa vähesus ja sellest tulenevad toitlustusraskused, selles on teda võimalik võrrelda viikingi-ajaga Skandinaavias.

Asteegi ühiskonna baasi moodustasid calpullid (oletatavasti sugukonnad). Maa oli ühises omanduses sugukonna käes, maa harimine toimus eraviisiliselt peredele eraldatud jaosmaade kaupa; sugukond oli isemajandavaks üksuseks. "Iga suur-

pere, tuntud calpulli nime all, valdab üheskoos teatud maa-ala... On täiesti lubamatu maa võõrandamine müügi või kinke teel, jagamine pärijate vahel." 32

Eri klassi moodustasid orjad. Näiteks Díaz del Castillo võrdleb Tlatelolco orjaturgu suuruselt portugali orjaturgudega. 33

Kuivõrd asteegi ori oli ilma kodanikuõigustest, oli ta oma peremehest sõltuv, kuid tal võis olla oma pere, isiklik omand ja isegi oma orjad, tema lapsed aga sündisid vabadena; orja teatavat kodanikuväärtust näitas fakt, et tema tapmise eest oli ette nähtud surmanuhtlus nagu vaba kodaniku puhul. 34

Eristatakse mitmeid orjade eri liike, kellele langes osaks ka eri kohtlemine: 1) sõjavangid - toodi ohvriks asteegi jumalatele või müüdi orjaks; 2) kurjategijad nagu reeturid ja nende perekonnad, vargad ja teised; 3) vaesed, võlgnikud, maatud; 4) vanemate poolt orjaks müüdüd lapsed. 35 Iseloomulik oli suurte sõjavangide partiide ohverdamine jumalatele, selle asemel; et ellu jätta, see tähendab toita, kuigi seejuures orjana kasutada.

Laiem omandiõigus maale oli preestrite, sõjalise ühiskonna eesõigus. Privilegeeritud klassina nimetab Prescott kolmekümmet suurt cassique't, kelle sugupuu ulatus tagasi valitsevasse dünastiasse, kellele kuulusid tähtsamad kohad administratiivaparaadis ja õukonnas, samuti mõisad koos vasallidega. Seejuures mõisamaavalduse müük oli keelatud ja maa ise pälvitud kompensatsioonina üldrahvaliku teenistuse eest, see tähendab sõjalise vapruste eest. 36 Selgituseks on teada nii palju, et vapper sõdalane võis saada lisatüki maad (peale calpulli jaosmaa), seda alistatud hõimu arvelt, kes ka seda maad haris. 37

1426.a. tekkis Kesk-Mehhikos kolme nahua hõimu sõjaline liit, kuhu kuulusid Tenochtitlán (asteegid), Tezcucō (acolhuaanid) ja Tlacopán, mida erinevalt kahest monarhiast viisalt nimetatakse vabariigiks. 38 Sajandi keskpaiku haarasid asteegid nimetatud liidus hegemonia ja alustasid ekspansiooni teiste Mehhiko indiaanisuguharude vastu. Asteegi ühiskond oli sõjale allutatud. 39 Võitmatud asteegid alistasid kogu Kesk- ja Lõuna-Mehhiko, kuid alistatud hõimudest ei

moodustanud ühtset liitunud impeeriumi, vastupidi, hõimud säilitasid oma sisekorra, valitsejad, pidid aga kandma koor-
misi asteekide kasuks ja laskma oma territooriumile asteegi
garnisonid. Asteekidele makstava tribuudi moodustasid: a) ini-
mesed, määratud ohverdamiseks ehk alistatud rahva hirmuta-
miseks - "Mitte väikest osa mängisid viimases massilised ini-
meste ohverdamised, millel oli nimme lavastatud iseloom."⁴⁰

b) toiduained, kuld, haruldased linnud ja loomad.

Asteegi sõjaväkke kuulusid kõik mehed, võimelised relva,
see tähendab obsidiaankildudega kaetud puunuie, odasid, kil-
pe, püvillpantsereid, vibu ja noolt, kandma. Puuvillpantse-
rid olid niivõrd head, et hispaanlasedki hakkasid neid tar-
vitama raudrüüde asemel.

Asteegid kasutasid vaske, platinat, kulda, tina, oska-
sid valmistada pronksi ja seda ka ekspordiks, kuid relvastu-
ses eelistasid obsidiaani ja tulekivi, eelistati lähivõitlust.
Pealinn Tenochtitlán ise oli väga hästi kaitstud, asetsedes
Tezcuco järvel ja olles ühendatud mäismaaga vaid ühe paisu
ja kolme tammi kaudu, millel asetsesid ülestõstetavad sil-
lad.

Asteegi riiki juhtisid: 1) tlacatecutli - valitseja sõja-
listes küsimustes, liidu- ja välisasjades, keda jumalustati;
2) suia - coatl - ülempreester, religioosete- ja tsiviilas-
jade valitseja. Tävaliselt tõusis mööda neid võimuastmeid
ühe valitseva perekonna esindaja, formaalselt tlacatecutli'ks
valitav.⁴¹ Vaillant'i järgi valiti ta hõimunõukogu poolt ja
teda võidi igal ajal tagandada.⁴² XV saj. algul troonis sel-
lel kohal Montezuma II (1502 - 1520).

Asteegi riigist arvatakse, et ta oli kas oma seniidis või
et oli alanud tema agoonia. Alistatud hõime sunniti maksma
vaid sõjalisel jõul; Montezuma II ajal kasvas järsult sõjali-
ne surve, samuti tõsteti mõlemat tribuuti,⁴³ erilist vastu-
seisu asteekidele tekitas siin inimohverdamiste arutu suuren-
damine. Asteegi riigi viimastel aastatel ohverdati vähemalt
20 tuhat või isegi 50 tuhat vangi aastas.⁴⁴ Vaillant nimetab
Montezuma poolt toodud ühekordset ohvrit: 12 tuhandet van-
gi.⁴⁵ Môranes hõimude konföderatsioon seoses Tezcuco pärilis-
sõjaga, Montezuma soovis näha valitsejana Cacami, kuid ei
omanud otsustavat sõjalist edu teise pretendendi, Ixtliexochit-

li üle.⁴⁶ Prescottti järgi olid ka Tezcuco ja Tlacopáni pealikud kohustatud resideerima, vähemalt ajutiselt, Tenochtitlánis, kus nad siis nimeliselt jagasid riigi kõrgemat võimu.⁴⁷

1519.a. alustas Mehhiko-retke Hernán Cortés (1485-1547). Tal oli 11 laeva, 500 või 400 sõdurit, 32 või 16 hobust - edasistes andmetes võiks esineda sama suuri lahkuminekuid. Cortesile selgus varsti asteegi impeeriumi nõrkus, sõlmides liite asteekide maksualuste totonakkidega, tlaxkalteekidega, cholulteekidega ja vahetades kingitusi Montezumaga, kelle saadetud kuld üha suurendas hispaanlaste silmis legendi Tenochtitláni rikkustest, astus ta 1519.8.XI Montezuma loal esmakordselt Tenochtitláni. Siin hoidis ta vangistuses Montezumat, kes tunnistas end koos teiste ülikutega Hispaania kuninga alamaks, kes kogus 6 kuud hispaanlaste tarvis kulda ja kes loobiti siis ülestõusu algul kividega surnuks (hispaanlaste versiooni järgi). 1520.30.VI "kurval ööl"... põgenesid hispaanlased poolujudes ülestõusnute eest, kaotades enamuse kullast ja pooled sõdalasõd surnutena. Ülestõusu juhtis uus valitsus. Montezuma vend Cuitláhuac, kuid indiaanlasi tabasid massiliselt Hispaaniast toodud nakkused, ka Cuitláhuac suri rõugetesse ja uueks valitsejaks sai Cuauhtémoc. Cortés kosus vahepeal oma liitlaste abil ja asus 1521.a. Tenochtitláni 900 hispaanlase, loo hobuse, brigantiinide ja liitlastega 3-ks kuuks piirama. Anahuaci oru linnad kas astusid liitlasteks või hävitati üksteise järel. Tenochtitlán, mida järjest purustati ja põletati, langes 1522.15.X, Cuauhtémoc langes vangi, ta poodi hiljem Guatemala džunglites.⁴⁸

Cortés tunnistas oma liitlasi ja koos jätkati Mehhiko vallutamist: 1521.a. - sapoteegid; 1522.a. - mixteegid, vabatahtlikust alistumisest hoolimata taraskanid ja uasteegid. Briti raskelt kulges vallutus viimastele, sest 1523.a. maabus Panucos Jamaica kuberner oma konkistadooridega, jahtides kulda ja imesid, kuid, pettunud Mehhiko rikkustes, röövis ja tappis, andes uasteekidele põhjust ülestõusuks. Nüüd saabus Cortési saadetud karistusekspeditsioon ja, peale müü, põletati 400 indiaanlast elusalt.⁴⁹

Kalifornia koolkonna tööde põhjal hinnatakse Mehhiko elanikkonda enne hispaanlaste tulekut 25 miljonile; nende toit-

miseks tarvitses harida 15% Mehhiko territooriumist;⁵⁰
Kogu 16. saj. jooksul ja edaspidi ilmses pidev langustendents,
põhjustena needsamad: kõrge surevus, haigused, rasked elutingi-
mused, madal sündivus. Mehhiko näite varal tõestati, et Ka-
riibi mere saarteindiaanlaste hävitamine polnud juhus ega
erand, mehhiklasi päästis lõplikust hävitamisest vaid nende
arvukus. XVI saj. lõpuks oli neid 1,375 miljonit.⁵¹ Sadade
tuhandete kaupa surid nad Euroopast toodud nakkushaigustesse,
Mehhikos kordusid eriti peale esimest 1520. a. juhust rõuge-
epideemiad.⁵²

Ning olid kunagi tsivilisatsioonid Lõuna-Ameerikas. Kõige-
pealt tsibtšad (chibcha e. muisca) tänapäeva Kolumbia (Uus-
Granada) aladel, kus umbes V saj. tekkis üle 1 miljoni ela-
nikuga riik pealinnaga Bacatá's.⁵³

Tsibtšade kõrgeimat, religioosset võimu, kehastas, koos
laialdase preesterkonnaga, kultuse ja tavade ülempreester
guatavita, kelle residents asetses püha järve ääres, kus
toimusid ka kultusetseremooniad, ja kellest sai hispaanlaste-
le legendaarne El Dorado. Kui kõrgele kullaahnete hispaanlas-
te mõttelend tõusis, näitab järgnev katkend: "Kui sellel maal
algab pidu, koguvad inimesed kullatolmu ja puistavad
sellega üksteist üle, et endale pidulikumat väljanäge-
mist anda..."⁵⁴

Praktilises riigielus valitsesid siiski teised aukandjad:
rahuajal Zaque (Humboldt nimetabki riiki Zaque riigiks)⁵⁵ ja
sõjaajal Zipa, mõlemad kuulutatud Päikesejumala poegadeks.
XV saj. jõudsid need kaks valitsejat niikaugele, et alusta-
sid kodusõda despootliku ainuvõimu kehtestamise nimel.

Tsibtšade majanduslik süsteem sarnanes teistele Vana-Amee-
rika riikidele, eriti inkariigile: külade suurpered harisid
enda põldu ja töötasid samas ka riigi ja preestrite heaks.⁵⁶

Zaqueriigist lõuna pool algasid juba inkade impeeriumi
valdused. Kohapeal kroonisid siin pikka kultuuriderida Quitu
ehk Xiri riik (tänapäeva Ecuadoris) X-XV saj. ja inkad, kes
vallutasid IX-XI saj. Cuzco, lõid XIII saj. oma riigi ja laiend-
dasid selle Pachacútec Inca Yupanqui ajal (1438 - 1471) im-
peeriumiks.

Nõukogude ajalooteaduses kujutatakse inkariigi teket üld-
joontes järgnevalt: XII-XIII saj. sai inkade suguharu mägilas-

te-ketsuade hõimuliidus valitsevaks ja vallutas esimesed rannikualad; sõjalise edu põhjusena nimetatakse pronksi kasutuselevõttu. Samas on ka arvamusi, et metallid ja nimelt pronksi võtsid esimestena kasutusele Tiahuanaco tundmatud (VIII-X saj.)⁵⁷

Inkad allutasid vallutuse käigus Tiahuanaco ja teised naabrid, inkade vallutuse tipuks olid Pachacútec Inca Yupanqui ja Túpac Yupanqui, kes sooritasid enamuse impeeriumi edukatest sõdadest (kokku 1438.-1493.a.). Kõige raskemaks kujunes sõda põhjanaabri Quitu'ga, algul ühendati see dünastilise abielu kaudu ja kogu Quitu vallutamise viis lõpule Huayna Cápac (1493-1525). XVI saj. algul ulatus inkade impeerium Ecuadorist Kesk-Tšiilini, siin elas umbes sada suguharu või rahvast Inca võimu all.

Inkade ühiskonnas oli klassikord teravalt välja kujunenud. Siiski peetakse teda primitiivseks orjanduslikuks despotiaks,⁵⁸ Ameerika kõige madalamaks tsivilisatsiooniks, riigiorjade ühiskonnaks,⁵⁹ eraldatakse aristokraatset valitsemissüsteemi ja majanduses agraarset kommunismi.⁶⁰ Kõige levinum seisukoht nimetab inkariiki lihtsalt ida-tüüpi orjanduslikuks ühiskonnaks.

Orje saadi ka siin sõdadest ja kasutati raskematel töödel. Nende osatähtsust hinnatakse väga erinevalt: peetakse tähtsusetuks, ekspluateerimist primitiivseks⁶¹, teiseks:

"Nähtavasti saavutas orjus Peruuks üsna suuri mõõtmeid, kuigi mingeid andmeid orjade arvu kohta pole."⁶²

Enamus elanikest kuulus rahva, s.o. alistatud suguharude hulka. Nende organiseerimisühikuks oli ayllu, mille iseloom on selgitamata. Ayllude pered olid peale selle jaotatud kümme-, sada-, tuhatkondadesse jne. Sellise tsentraliseeritud, inimesi ja nende majanduslikku tegevust haarava kontrollsüsteemi põhjusena nimetatakse vajadust garanteerida põllumajandussaaduste küllaldast laekumist, sest enamus maast oli kõrb, vajadust toita arvukaid mittetöötavaid hulki nagu preestrid, aristokraatiat, armeed.⁶³ Ayllude perede, nimelt meeste, kohustused võiks jagada riigitöödeks ja ayllu-töödeks. Maks riigile, mida, tuli täita tööna: ehitustöö, karjakasvatus, töö inkade põldudel, sõjaväeteenistus. Kõige selle juures oldi Inca toidul.⁶⁴ Töö oli surmanuhtluse ähvardusel

kohustuslik 25.-50.eluaastatel.

Inkariigi ülemkihi moodustasid vallutajad-inkad, kes hõivasid kõik tähtsamad sõjalised ja religioossed ametid. 15. saj. andis Pachacútec Inca inkadega võrdsed privileegid ketskadele.⁶⁵

Aristokraatia hulka kuulusid ka alistatud suguharude ülikud. Aristokraatia oli vabastatud maksudest, põllutöökoostusest ja oli Inca ülalpidamisel. Inca, jumalastatud, Päikese poeg, kasutas sõjalist ja religioosset võimutäiust; parandas võimu edasi valikuliselt ühele oma poegadest.⁶⁶

Inkariigi agraarlahendus oli selline. Maa kuulus Incale ja anti ayllude kaupa kollektiivsesse kasutamisse; ayllusiseselt jagati maa perede vahel vastavalt sөөjate arvule, põllul töötati koos, saak omastati perekondade kaupa. Metsad, vesi, karjamaad olid markide e. ayllude föderatsioonide kollektiivses kasutuses.⁶⁷ Iga provints pidi end naturaalmajanduslikult ise toitainetega, käsitöötoodetega varustama. Ayllu haris peale oma maa veel 1/3 Inca osa ja 1/3 Päikese e. preestrite osa. Inca pidas üleval sõjaväge, ametnikke, preestrid moodustasid tagavarafondid, ayllu eraldas fondid vanade (üle 50-aastaste), haigete toitmiseks.

Inkad kaevandasid šahtkaevandustes vaske, tina, kulda, seatina, eriti palju hõbedat. Pronksi valmistati mitmeid eri kõvadusega sulamid. Oli olemas ka sõna "raud", kuid raua tarvitamise kohta pole mingeid andmeid.⁶⁸ Kuigi pronksi hinnatakse kõrgekvaliteediliseks, on arvamusi, et relvasuses kasutati rohkem obsidiaani.⁶⁹ Inkadel oli regulaararmee üldise sõjaväekohustuse alusel, kus teenis pidevalt 1/10 täiskasvanud meestest.⁷⁰

1531.a. augustis asus kolmandat korda inkariiki teele Fr.Pizarro, seekord 5 laeva, 227 hispaanlase, 50 hobusega, tagatiseks 1529.a. sõlmitud kapitulatsioon, milles talle lubati Peruu asekuninga koht, Almargõle Tumbesi kuberner, mereväehvitserile Ruiz'ile Hispaania merejõudude juhataja koht Peruus ja nii edasi suurel hulgal soodustusi.⁷¹

Ainsaks absoluutselt kindlaks aastaarvuks inka impeeriumi ajaloos on meile 1532.a., mil hukati Huáscar ja mil

Pizarro laskis kätkestada Atahuallpa - aasta, mis tähis-
tab inka impeeriumi lõppu.⁷²

Inkariigis arvatakse elanud lo kuni 12 miljonit ini-
mest.⁷³ Veel 1551.a. oli indiaanlasi 8.285.000, kuid 1575.
a. langes nende arv 1.500.000 ja 1793.a. - 600.000⁷⁴

Üldse conquista käigus hukkunud indiaanlasi arvatakse
olnud umbes 12 miljonit.⁷⁵

e) Conquista ja indiaanlaste vastupanu

Moraalse sanktsiooni konkistadooride loodud Ameerika uusajale ja "mustale legendile" andis paavst Aleksander VI bullas "Inter Caetera" No 2, 1494.4.V:

"...lootes jumala armule peate te alustama mainitud saarte ja mandrite ja nende elanike ja asukate alistamist, nagu see esiisade eeskujul on kõlbulik katoliku kuningatele ja riigipeadele, ja pöörama neid katoliku usku... Ja peale selle käsi-me teid sõna kuulata - seda te töotasite, ja me ei kahtle, et te allpoolõeldu täidate, sest sellele on käenduseks teie vagadus ja suuremeelsus - ja saata nimetatud saartele ja mandritele häid, jumalakartlike, asjatundlikke, õpetatud ja kogunud inimesi, et nad kasvataksid nimetatud elanikke ja asukaid katoliku usus ja õpetaksid neile häid kombeid, rakendades seejuures kogu taoliseks tööks hädavajalikku usinust."⁷⁶

Mis kergendas hispaanlaste võitu Ameerikas, oli nende tehniline üleolek, suuri teeneid osutasid neile indiaanlastele tundmatud ja hirmu tekitavad loomad nagu hobused ja inimsööjad koerad - kõik see tagas hispaanlastele edu ka ülisuures arvilises vähemuses olles.

Hispaanlaste taktikat ühes taolises lahingus kirjeldab Las Casas nii: "Kuigi neid oli indiaanlastest palju vähem, ei löönud hispaanlased vankuma ega taganenud; kõige esmalt tervitasid nad indiaanlasi kogupauguga musketitest ja arbalettidest ja seejärel lasksid nende peale koerad lahti."⁷⁷ Järgnes juba põgenike jälitamine, tapmine, vangistamine.

Hispaanlaste üheks sõjapidamise reegliks, et saada olukorra peremeheks, oli kohalike cassique'de ja ülikute vangistami-

ne, lõksu meelitamine ja seejärel hukkamine.

Edasi, reeglina kasutasid hispaanlased ära hõimudevahelised, riigisisised vastuolud ja otsisid ning alati leidsid liitlasi kohapeal. Kõige markantsemad näited oleksid siin Cortése ja Pizarro vallutusretked, Viimane neist kasutas kodusõda kahe inkast venna, 12. Inca Huáscari ja 13. Inca Atahuallpa vahel. Hispaanlaste kogemused selles osas võeti täielikult üle hilisemate koloniaallõvide inglaste poolt, samal XVI saj. hindas tunnustavalt neid kahte meest - Cortés't ja Pizarrot - koloniaalpioneer Raleigh, kes kirjeldab sama taktika elluviimist enda poolt järgnevalt: "Ma otsisin vanu mehi ja palju reisinud inimesi... ja sain provintside kuningatest ja linnade ja külade kaptenitest teada kõike: millised on nad sõja ja rahu ajal ja kes on kellele sõber või vaenlane, ilma milleta siin, nagu muide igal pool mujal, pole võimalik ei tungida nendesse paikadesse, ei neid vallutada."⁷⁹

Et teada saada hispaanlaste julmusest indiaanlaste kohtlemisel, piisab, kui vaadata kasvõi ühtki Theodore de Brye gravüüri Las Casase tööle "Lühim ettekanne India laostamisest", avaldatud ka töös kasutatud "India ajaloo" lehekülgedel. Kuid selline julmus ja inimlike normide ületamine humanismiajastul Euroopas ei iseloomustanud ainult hispaanlasi, samaga paistsid silma inglise ja prantsuse piraadid nii indiaanlaste kui euroopa kolonistide suhtes, ja Hispaania valdustesse lubatud saksa kolonistid, kelle kohta Las Casas kirjutab, et nad ületavad oma julmuses tiigreid ja et nad ei tunne ei jumalat ega kuningat ega inimlikke tundeid.⁸⁰

Vastavalt oma võimalustele osutasid indiaanlased vallutajatele visa ja edukatki vastupanu, ülestõusud ei lakanud ka peale vallutust. Kui Kariibi mere saarteindiaanlaste kaitsesemeetodid olid prevaleerivalt passiivsed nagu põgenemine kättesaamatutesse kolgastesse, teistele saartele, massilised enesetapmised mürgitamise ja joomise läbi, vastsündinud laste tapmine, siis teine oli olukord indiaani klassiühiskondade puhul, kus hispaanlastele seisis vastu riiklik organisatsioon, oma religioossed printsiibid ja kus vajadus võidelda sissetungijatega ühendas erinevaid suguharusid sajandite jooksul indiaanirahvasteks.

Indiaanlaste vabadusvõitlust peab põhjendatuks tunnista-
ma isegi Landa.⁸¹ Seejuures oli kangelaslikke vabadusesaari
mitmel pool üle mandri, vabad naabersuguharud õhutasid ja
aitasid orjastatud kaasmaalastel hispaanlaste vastu võidelda.

Vabadeks tunnistati 1611.a. Tšiili araukaanid. Suur
ülestõus toimus Mehhikos 1541.a., seda õhutasid Zacatecasi
vabad suguharud; ülestõusu mahasurumiseks pidid hispaanla-
sed isegi oma liitlasindiaanlased kahurite ja hobustega rel-
vastama.⁸² Pidevad ülestõusud toimusid Yucatónis, kus maajad
säilitasid iseseisvuse Quintana Roo ja Peten-Itza džunglites.
Seejuures oli üheks conquistale vastupanu organiseerijaks ja
maaja väepealikuks hispaanlane Gonzalo Herrero, kes sattus
sinna 1511.a. laevaõnnetuse järel, võttis omaks indiaani kom-
bed ja langes 1537.a. lahingus adelantado Montejo konkista-
dooride vastu.⁸³

Landa kirjeldab üht Valladolidi indiaanlaste ülestõusu,
mis leidis aset kas "nende halbade kommete või hispaanlaste
halva kohtlemise tõttu": indiaanlased tapsid oma rõhujad ja
saatsid üle kogu maa laiali tapetute käed ja jalad, et kut-
suda teisi ülestõusuga ühinema.⁸⁴

Eriti äge võitlus indiaanlaste ja võõramaalaste vahel
kulges Andides. Hukkunud inkariigi asemel osutasid vastupa-
nu Manco Cápac II, Quisquis'i sõjavägi, inka Huayna Falcon
ja Uus-Inca riik, samuti iseseisva Quitu riigi taastanud
Ruminiavi.

Fr.Pizarro poolt Atahualpa asemel Incaks kroonitud Man-
co Cápac II alustas ülestõusu 1535.a. Manco oskas paari aasta-
ga ühendada indiaani sõjakunsti hispaanlaste omadega. Ta ise
sõdis hispaania rõivastes, relvastuses ja hobusel, kasutas
oma suure armee juures 8 hispaanlastest vangi kui suurtüki-
väelasi, relvaseppi, püsirohumeistreid, hankis oma sõdalas-
tele hobuseid. Saanud 1537.a. äraostmiste ja Almargo oota-
matu tagasituleku tõttu lüüa, taganesid ülestõusnud Vilcabam-
basse, kus loid Uus-Inca riigi, mis langes alles 1572.a., va-
litsejana Manco Cápac II poeg Topac-Amaru I (kes saadi pettu-
se tõttu vangistada 1571.a. ja kellel raiuti Cuzco peavälja-
kul pea otsast). Iseloomulik, et hoolimata sõjaseisukorrast,
organiseeriti vahetus Vilcabamba ja vallutatud alade vahel ja
hangiti sealt euroopa relvi.

"Inkariigi viimaste kaitsjate niivõrd pikaajalise vastupanu ajalugu näitab, kui kõrgelt oli arenenud indiaanlaste tehnika ja valitsemissüsteem, kui hästi olid nad ettevalmistatud raua ja tuli-relva omandamiseks, kui ruttu nad laenasid euroopaliku sõjaasjanduse võtted."⁸⁵

Ekvadori kaitses endine Atahuallpa väepelik Ruminivi, kes viimase Inca Cajamarcas hispaanlastel vangistada laskis ja ekuadorlastest koosneva 50 tuhandelise armee eesotsas kodumägedesse lahkus, kadus Quitsis valitsejaks saades. Seejärel alustas ta hispaanlaste vastu halastamatut ja hästi läbi mõeldud partisanisõda. 1535.a. ta tabati ja piinati surnuks, et teada saada inkade kadunud kulla peidupaik.

Indiaanlaste passiivse vastupanu üheks vormiks oli ka endassesulgumine ja oma uue olukorra ignoreerimine, näitena selle juurde kasutatakse sageli kitsede eepost "Popol Vuh", üleskirjutatud peale koloniseerimist, kus sõna "kristlus" esineb vaid ühel korral ja veel esineb ebamaarane vihje kitse rahva kurvale kaasajale, kogu lugu ise on aga pühendatud kitse rahva kangelaslikule ajaloole. Siin on ainus meenutus kristlusest:

"Me alustame vanadest lugudest, kõige selle algusest ja tekkimisest, mida on korda saatnud kitse rahva hõimud kitse linnas... Me kirjutame seda nüüd juba jumalasõna ja kristluse ajal."⁸⁶ Ja ainus vihje kaasajale: "Ja sellisel viisil jõudsid siis kõik kitse inimesed (kohast, mille) nimi on praegu Santa Cruz, oma praeguse seisukorrani."⁸⁷

Aja jooksul võttis võitlus hispaanlaste vastu üha müstilisemat varjundit, kooskõlas vulgaarristiusu levimisega koloniseeritud indiaanlaste hulgas ja vana ja uue religiooni katsumisega. Nii näiteks tõstis 1570-ndail aastail Paraguai indiaanlasi ülestõusule ja sai samuti ülestõusu juhiks keegi rahvaprohvet nimega "Päikesepaiste." Päikesepaiste kuulutas end jumala teiseks pojaks, esimese messiase Jesuse nooremaks vennaks ja nüüd pidasid juba indiaanlased püha ususõda hispaanlaste, eilsete ristisõdalaste vastu.⁸⁸

XVI saj. algul omandasid indiaanlased liitlased sisse-

veetavate neegerorjade näol, kuid samal XVI saj. sai alguse ka nende kahe rassi vaheline vaen,⁸⁹ seejuures paikkonniti peeti indiaanlast alamaks neegrist, mis kôditas viimaste enesetunnet, paiguti jälle neegrit alamaks indiaanlastest. Reeglina toimusid neegrite vastuhakud ja ülestõusud indiaanlastest isoleeritult, kuigi on ka erandeid: näiteks Kuubale saabusid esimesed neegrid peale 1534.a., juba 1540-ndatel aastatel puhkenud ülestõusudest võtsid paralleelselt indiaanlastega osa ka neegerorjad.⁹⁰

Esimene neegerorjade ülestõus Uues Maailmas on teada Espanolal: üles tõusid Admirali Diego de Colóni neegrid. Foster nimetab neegreid isegi Põhja-Ameerika esimesteks imirantideks: nimelt tõid 1526.a. Lõuna-Carolinasse asunud hispaanlased kaasa partii neegerorje, kuid need tõusid üles, tapsid hispaanlased ja asutasid oma vaba kôbonia.⁹¹

Peatüki kokkuvõtteks võib rõhutada, et Hispaania koloniaalekspansiooni teostas aadlikkonkistadoor, mis indiaanlasele tähendas julma hävitussõda, enamuse tapmist, vähemuse orjastamist. Conquistaga kaasnes indiaani kultuuride hävitamine — sellega rööviti Ameerika päriselanikelt sajandeiks ajalooline perspektiiv.

"Ameerika vallutajad...asutasid orjapidamise ja rõhumise süsteemi, mis põhjustas indiaanirassi hukkamise üle 3 tuhande ruutlöö suurusel alal — 15 miljoni pärismaalase surma läbi 46 aasta jooksul."⁹²

- 1 Humboldt, A. von, Essai politique sur le royaume de la Nouvelle-Espagne, Paris, 1811, I, lk. 370 - 371, lk. 377, III, lk. 119.120, (edasi : Humboldt).
- 2 Альперович, М., Индейское население Латинской Америки в XVI-XVII веках, Вопросы Истории, 1965, № 4, lk. 199.
- 3 Куба, Историко-этнографические очерки, М, 1961, (edasi : Куба) , Риверо де Ла Калье, lk. 163-170a
- 4 samas, lk. 162.
- 5 samas, lk. 170 - 191.
- 6 Путешествия, Свет, Я., Открытие Америки и зарождение системы эксплуатации ее коренного населения, lk. 498 - 499.
- 7 Куба, Риверо де Ла Калье, lk. 163.
- 8 Путешествия, Doktor Chansa kiri Sevilla linnavõimudele, lk. 265.
- 9 samas.
- 10 Engels, F., Perekonna, erasmenduse ja riigi tekkimine, Tallinn, 1958, lk. 145.
- 11 Лас-Касас, История Индии, lk. 181 a: nimetab 3.000.000. Waltz, O., Fr. Bartolomé de las Casas, Bonn, 1905, lk. 17 : nimetab 1.130.000, milline arv olevat saadud loendusel B. de Colóni ajal, (edasi: Waltz).
- 12 Waltz, lk. 17.
- 13 Хрестоматия, Lühim ettekanne India laostamisest, lk. 44.
- 14 Куба, Дридзо, lk. 191 - 194 : nimetab arvamus 1.000.000 kuni 16.000.
- 15 samas, lk. 196.
- vt. Лас-Касас, История Индии, lk. 81.
- 16 Куба, Риверо де Ла Калье, lk. 176.
- 17 samas , Дридзо, lk. 198.
- 17 Очерки истории Аргентины, М, 1961, lk. 31.
- 18 Очерки истории Чили, М, 1968, lk. 10, lk. 27.
- 19 Гуляев, В., Америка и Старый свет в доколумбову эпоху, М, 1968, lk. 141 , (edasi : Гуляев).
- 20 Ланда, lk. 133, (senjoor = halach vinic).
- 21 samas, lk. 145.
- 22 samas, lk. 140, lk. 114.
- 23 samas, lk. 140.

- 24 Кинжалов, Р., Искусство древней Америки, М, 1962, лк. 100, (edssi : Кинжалов).
- 25 Ланда, лк. 144.
- 26 samas, лк. 157 - 158.
- 27 Гуляев, лк. 119.
- 28 Хрестоматия, Díaz del Castillo märkmed, лк. 38.
- 29 Ланда, лк. 140, лк. ХХХ 114.
- 30 Гуляев, лк. 119.
- 31 Ланда, лк. 156.
- ~~32~~ Лас-Касас, История Индии, лк. 325.
Metallidene kasutati Mehhikost, Panamast, Lõuna-
Ameerikast sisseveetavat vase, kulda. Kirved olid
Mehhiko valmistooted, tehtud vase ja kulla või vase
ja tina sulameist, viimane neist lähedane pronksile.
vt. Ланда, лк. 242.
- 32 Ковалевский, М., Очерк происхождения и развития
семьи и собственности, М, 1939, лк. 84.
- 33 Хрестоматия, Díaz del Castillo märkmed, лк. 35.
- 34 Prescott, W., The Conquest of Mexico, I - II, London,
1917, I, лк 23, (edssi : Prescott).
Вайян, Дж., История ацтеков, М, 1949, лк. 93 - 94,
(edssi : Вайян).
- 35 Prescott, I, лк. 28.
Вайян, лк. 93 - 94.
- 36 Prescott, I, лк. 22.
- 37 Паркс, лк. 28.
Вайян, лк. 97, лк. 90.
- 38 Prescott, I, лк. 20.
Humboldt, I, лк. 218.
- 39 Кинжалов, лк. 116.
- 40 samas.
- 41 Prescott, I, лк. 20.
- 42 Вайян, лк. 92.
- 43 Паркс, лк. 50.
- 44 Prescott, I, лк. 53.
- 45 Вайян, лк. 84.
- 46 samas.
Паркс, лк. 51 - 52.
- 47 Prescott, I, лк. 361.

- 48 Паркс, lk. 68 - 69, lk. 76.
- 49 sams, lk. 75.
- 50 Альперович, М., К вопросу о численности индейского населения Мексики в колониальный период, Советская этнография, 1962, № 3, lk. 79.
- Альперович, Индейское население..., lk. 198- 199.
- 51 Альперович, К вопросу о численности индейского населения..., lk. 79.
- 52 Humboldt, I , lk. 344 - 353.
- 53 Kramer - Kaske, L., Im Lande der Chibcha, Leipzig, 1967, lk. 82.
- 54 Рэли, Открытие Гвьяны, lk. 118 - 119.
- 55 Humboldt, I lk. 404.
- 56 Kramer - Kaske, Im Lande der Chibcha, lk. 82 - 84.
- 57 Варшавский, А., Города раскрывают тайны, М, 1967, lk. 167, lk. 171.
- 58 Кинжалов, lk. 169.
- Индейцы Америки, М, 1955, lk. 195.
- 59 Тарле, lk. 56.
- 60 Мариатеги, lk. 93.
- 61 Lips, E., Indisäniräsmät, Tallinn, 1963, lk. 351.
- 62 Косвен, М., Древнее Перу, Исторический Журнал, 1941, № 3, lk.93(edssi : Косвен)
- 63 Томас, lk. 38.
- 64 Lips, Indisäniräsmät, lk. 348 - 349.
- 65 Индейцы Америки, lk. 193.
- 66 Lips, Indisäniräsmät, lk. 354.
- 67 Мариатеги, lk. 94.
- 68 Индейцы Америки, lk. 193.
- 69 Косвен, lk. 92.
- 70 sams, lk. 95.
- 71 Альтамира-и-Кревеа, 11, lk. 47 - 48.
- 72 Wedin, A., La Cronología de la Historia Incaica, Madrid, 1963, lk. 36.
- 73 Мариатеги, lk. 94.
- Косвен, lk. 92.
- 74 Humboldt, I, lk. 319 - 320.
- 75 Альтамира-и-Кревеа, 11, lk. 156.
- 76 Путешествия, lk. 242 - 243.

- 77 Лас-Касас, История Индии, lk. 219.
- 78 samas, lk. 208.
- 79 Рэли, Открытие Гвьяны, lk. 62.
- 80 Las Casas, Oeuvres, I, Traktat indiaanlaste orjusest, lk. 75.
Saksa kolonistide päritolust: 1528.a. päntis Carlos V Venetsueela põhjaranniku Welserite pangale.
- 81 Ланда, lk. 132.
- 82 Паркс, lk. 87.
- 83 Пессель, М., Затерянный мир Кинтана-Роо, М, 1969, lk. 93.
- 84 Ланда, lk. 133.
- 85 Индейцы Америки, lk. 200.
- 86 Пополь Вух, lk. 9.
- 87 samas, lk. 132.
- 88 Мирошевский, В., Освободительные движения в Американских колониях Испании, М-Л, 1946, lk. 57.
(edasi : Мирошевский).
- 89 samas, lk. 60.
- 90 Куба, Дридзо, lk. 197.
- 91 Фостер, У., Негритянский народ в истории Америки, М, 1955, lk. 49.
- 92 Las Casas, Oeuvres, I, lk. 304.

3. ptk.

Kolooniate poliitiline korraldus

XVI saj. lõpuks oli hispaanlaste poolt avastatud ja vallutatud peaaegu kogu Ladina-Ameerika ja 1/3 Põhja-Ameerikast. Kõik vastvallutatud maad kuulusid kuningale, kelle püüdeks oli kehtestada uutes valdustes valitsemissüsteemi, mis seaks eesmärgiks võimu maksimaalse tsentraliseerimise ja üksikisikute õiguste ja võimuhaarde piiramise - vastaks seega feodaal-absolutistlikule režiimile metropolis.

a) Conquista reguleerimise püüded

Kolooniad vallutati iseseisvate, kuulsust ja rikkust tagaajavate avantüristide poolt, kelle suhteid kuningaga reguleeriti traditsiooniliselt kogu XVI saj. esimesel poolel kahepoolsete kapitulatsioonidega (asiento). Kapitulatsiooniga kingiti ettevõtlikule konkistadoorile adelantado ehk asevalitseja tiitel, mille juurde kuulusid kohustused ja õigused.

Adelantado ülesandeks oli omal jõul ja kulul uute valduste avastamine ja vallutamine Hispaania kuningale. Vallutuse eest lubati talle järgnevaid privileege: asevalitseja eluaegne ja pärandatav võim kohapeal, kriminaal- ja tsiviilkohtuvõim, sõjaline võim, õigus müntida oma raha, õigus repartimiento jagamiseks.¹ Seega muutus adelantado vallutatud maade feodaalsenjooriks, kelle sõltuvus kuningast oli nominaalne.

Vastavalt adelantado rahalistele kulutustele nägi kapitulatsioon talle ette ka majanduslikke tulusid: 1/5 avastusekspeditsiooni tuludest ja lisaks teatav protsent edasistelt sissetulekutelt antud territooriumidelt, mis aga ei tohtinud üle-

tada 1 miljonit maravedit aastas.²

Kuninga osa määrati lepingus kindlaks ja ekspeditsiooni-
ga suundusid kaasa ametnikud, kelle ülesandeks oli lepingu
täitmise kontrollimine ja kuninga õiguste tagamine, eriti
mis puutus kulla hankimisse koahapeal.

Esimese seda tüüpi lepinguna Ammerika kohta võib käsit-
leda Isabel I ja Fernando V lepinguid Kolumbusega Santa-Fe's
1492.17.IV ja Granadas 1492.30.IV, kuigi Kolumbusele anta-
vad õigused olid võrratult suuremad. Kolumbus sai merede ja
ookeani Admirali, kõigi avastatud ja veel avastamata saarte
ja mandrite asekuninga ja kubernereri ametikohad, kõik pal-
galised, eluaegsed, pärandatavad koos kõigi juurdekuuluvate
privileegidega.

Kolumbuse võimu alla kuulusid tsiviil-, kriminaalkohus
meremeeste, kaupmeeste üle, karistamisõigus, peale selle
õigus konfiskeerida karistatute varandus.³ Kõigist sisse-
tulekutest kuulus 9/10 kuningatele ja 1/10 Kolumbusele.⁴

Nagu hilisemategi adelantadode puhul, nii ka nüüd keel-
dusid kunigad hiljem lepinguid rahuldama. Nii rikkus Ko-
lumbuse lepingut juba Kaubapalati tegevus, praktiliselt sõl-
tus viimasest iga ekspeditsiooni saatus; Kolumbuse avastuste-
monopoli lääneookeanidel rikkusid kuningate poolt alates
1499.a. lepingute sõlmimine teiste kaptenitega nagu V.Pinzo-
niga, P.Niño ja Cr. Guerra'ga, A. de Ojedaga ja teistega,
kuna Kolumbusele eraldatud tsooni piirid olid ebamäärased.

"...kuid et saared ja maad, millele te kurssi hakkate
hoidma, poleks kuni selle ajani juba don Cristobal Colóni,
meie nimetatud mere -ookeani Admirali poolt avastatud,
... aga samuti poleks maad, mida enne teid avastasid ja
avastavad teised isikud, kellel on selleks meie luba." ⁵

Juba 1495.a. avaldus katoliku kuningate rahulolematus
Kolumbuse liiga iseseisva poliitikaga : teda kahlustati In-
dia üleandmise kavatsuses küll Portugalile, küll Genuale,
kavatsuses Hispaaniast indiaanlasi relvastades lahku lüüa.
On väga iseloomustav, et kuninglik paar, rahuldades kõik Ko-
lumbuse fiskaalse sisuga palved, väljendas ebaselgelt ja põik-
levalt nõusolekut Kolumbusele kohtuõiguste andmisel, et avas-
tatavate maade tulevane valitseja ei kasutaks feodaalsenjoori
prerogatiive.

1500.a. augustis Españolale saabunud kohtunik-kuberner (perquisidor) Fr. Bobadilla kuninga erivolitustega valitsemisüsteemi reorganiseerimiseks, lõpetas faktiliselt Kolumbuse võimuperioodi. 1502.- 1509.a. valitses saarte ja mandrite kubernerina juba N. de Obando. Kolumbusel oli suhtelist edu majandusajades, sest peale vabastamist tagastati talle konfiskeeritud vara ja kinnitati tiitlid ja privileegid, sealhulgas õigus 1/10 kolooniate kullast (1504. aastani). Kuid 1502.a. keelati Isabeli-Fernando kōsul Admiralil maabuda endaavastatud ja hispaania kolonistide keskuseks rajatud Españolal.⁶

1508.a. taastas Kolumbuse poeg Diego de Colón pärilikud õigused isa poolt avastatud Indias, kuid seniks, "kuni on minu arm ja minu tahe" - 1510. aastani.⁷ Kuid ka uue Admiralial ajal jätkus kuberneride määramine saartele, uutesse provintssidesse. D.de Colón alustas Kolumbuse järglaste protsessi Kastilias kuningakojaga, mis lõpetati alles 17.saj. lõpul, seejuures saavutas kolmandana India admiralial tiitli 1521.-1572.a. Diego poeg Luis.

Adelantado kapitulatsioonidega läksid teele meresõitjad ja maadeavastajad nagu F.de Magalhaēs jt., konkistadoorid nagu Fr.Pizarro jt. Kõige suuremaks adelantado ekspeditsiooniks kujunes Mendoza ekspeditsioon La Plata suudmeahadele 1536.a., millest võttis osa 1500 konkistadoori ja vaimulikku, kaasa olid võetud põllukultuuride seemned, põllutööriistad, koduloomad; - ometi saadi 1541.a. kohalikelt indiaanlastelt lüüa.⁸

Avastus-vallutusretki organiseerisid ka kubernerid kohapeal, laiendamaks oma valdusi. Tavaliselt püüdsid taoliste ekspeditsioonide ülemad kubeneri võimu alt vabaneda. H.Cortés, kes läks teele kui Velázquez'i alam, lisaks mässaja, asutas randudes Veracruzi linna, moodustas Cabildo-linnavalitsuse, see omakorda valis Cortés'i ekspeditsiooni generaalkapteniks ja saatis kohe laeva Hispaaniasse sõlmima kapitulatsioonikuninga ja nüüd vaba linnakodaniku Cortés'i vahel privileegide saamiseks.⁹

Tavaliselt tühistati kapitulatsioonidega antud privileegid veel adelantadode eluajal, kuigi vähesed neist surid loomuliku surma. Tegelikult kehtis Kastilias Toledo Cortes'el vastu võetud seadus, mis keelas igasugused kohtu- ja administra-

tiivametite pärilikud kinked.¹⁰ Seega võidi adelantadode lepinguid igal ajal kehtetuks tunnistada. Adelantadolt võimu ära võtmine tähendas indiaanlaste allutamist otseselt kuningale ja vastavalt maksude laekumist kuninga kassasse, teiselt poolt piiras see feodaalset omavoli ja separatismi kolooniates. "Võis piirata või vähemalt kontrollida kaupmeeste, laevaomanike, pankurite tegevust koloonias.

Kuid mingite jõududega polnud võimalik kontrollida laia vooluna ookeani taha suunduvat feodaalset väge."¹¹

Oma apogee saavutas konflikt kuninga ja konkistadooride vahel 1540-ndatel aastatel. Carlos V hakkas asendama konkistadoore kuningaametnikega metropolist. Kapitulatsioonide andmise lõpetas täielikult Felipe II.

b) Tsentraliseeritud valitsemissüsteem

XV¹ saj. teiseks pooleks oli India küsimuste lahendamise keskpunktiks kujunenud India Nõukogu (Cons²jo de Indias). Kui spetsiaalsete volitustega keskasutus oli see olemas juba 1493.a. Kolumbuse teise ekspeditsiooni ettevalmistamiseks, otseselt asutati aga 1511.a. asukohaga Valladolidis, 1559.a. Madridis. India Nõukogu kompetentsi kuulusid seadusandlik, täidesaatev ja kohtulik võim Indias. India Nõukogu Nimetas ja vahetas vaimulikke ja tsiviilvõimukandjaid kolooniates, teemale kuulus riigiametnike kontroll, sõjalised küsimused nagu vallutusekspeditsioonide organiseerimine, flotillide saatmine üle Atlandi. Apellatsioonikohtuna oli India Nõukogu kõrgeim aste kaebuste arutamiseks audienciate, asekuningate, Kaubapalati üle ja kohtumõistja.

Ameerikas allusid sellele keskasutusele kolooniate valitsemisorganid, Hispaanias Kaubapalat. Kolooniaid valitsesid nüüd tähtajaliselt määratavad kuniglikud ametnikud: asekuningas, kuberner, generaalkapten.

Uus-Hispaania asekuningriik moodustati 1535.a., seni valitses seda territooriumi Cortés generaalkapteni auastmes. Asekuninga residentsiks oli México ja talle allusid Mehhiko, Kesk-Ameerika ja Lääne-India saared. 1542.a. moodus-

tati teine asekuningriik pealinnaga Limas (siis Ciudad de los Reyes Magos) ja tema koosseisu kuulusid Peruu (Uus-Kastiilia) ja Tsiili (Uus-Toledo), talle allus ka Argentiina; Uus-Granada generaalkapten allutati 1564.a. otse kuningale.

Asekuningaid määras kuningas kolmeaastase tähtajaga, nimetatud aja jooksul oli sel võimukandjal keelatud perekonda soetada või seda Hispaaniast kaasa tuua, samuti oli keelatud kaubanduslik tegevus ja kinnisvara soetamine asekuningriigis - ettevaatusabinõud korruptsiooni ja separatismi vastu.¹²

Asekuningas võis samal ajal olla ka kuberner, generaalkapten, audiencia president. Asekuninga esimeseks ülesandeks oli kolooniate sõjaline kaitse: indiaanlaste ülestõusude maha surumine, maa kaitsmine teiste riikide sissetungide korral. Asekuningal oli ka administratiivvõimu täius, kuid tema suhteliselt suure iseseisvuse juures saadeti metropolist väga pqlju instruksioone - absolutism püüdis oma kolooniate elu kunipisiasjadeni reglementeerida. 1528.a. kinnitati asekuningatele õigus peatada kuninga seaduste elluviimine, kui need põhjustasid üldist vastuseisu või parandamatut kahju.¹³ Asekuningal oli armuandmise õigus.¹⁴

Mis puutub kuberneridesse, generaalkaptenitesse, siis sarnanesid nad oma volitustelt asekuningatele ja valitsesid laialdasi provintse, millede hulk oli 13. Nende ülesandeks oli asekuninga võimu vähendamine kohtadel ja asekuninga kursishoidmine kohalike asjadega.

Audiencia'd, esimesena Valladolidi ja Granada vastavate asutuste eeskujul 1511.a. Españolal loodud; kujutasid endast kõrgemat kohtuvõimu ja kuninga esindajat kolooniates. Audiencia oli apeliatsioonikohus, kontrollorgan, nõuandev organ asekuninga juures administratiivküsimumustes.

"Audiencia ja asekuninga vahelised vaidlused kompetentsi küsimustes olid pidevaks nähtuseks ja andsid põhjust tõsisteks konfliktideks."¹⁵

Audiencia pidi juhtima kolooniate finantse, kontrollima ametnike tegevust ja avastama õigeaegselt asekuninga, kuberneri mässukavatsusi ja neid ennetama, kahtlustuste korral võis audiencia asekuningaid ja teisi kõrgeid ametnikke ametist kõrvaldada. Peale Espanola loodi audiencia'd 1540.-ndatel aastatel Mexicos, Guadalajaras, Limas jm.

Et kuningas omaks ülevaadet kolooniate asjadest, revideerisid asekuningaid, kubernere jne. nende tegevusaja lõpul residenciad, mille tegevus põhines laekunud kaebustel ja põlnud sugugi formaalne, esines trahvi sissenõudmist kuritarviduste eest endistelt asekuningateltki. Suuremat hirmu kolooniate ladvikus põhjustas visita, laialdaste volitustega peainspektor, kes saabus ette teatamata, võttis inspektuuri ajaks asekuninga või kubernerite ameti üle ja võis oma arvamusel vastavalt teha muudatusi kolooniate maksu- ja kohtusüsteemides.¹⁶

Terve rida ametnikke pidi hoolitsema kuningakassa tulude laekumise eest. Indiaanikülades langes maksude kogumise kohustus korrehidoridele (corregidores). Asekuningate ja kubernerite juurde määratud tesorero kogus makse väärismetallide kaevandamiselt ja künnist. Factor registreeris läevaliiklust ja -laadungeid, et kindlustada valitsuse tollipoliitikat.¹⁷

Alamat võimu kohtadel teostasid alkaldid (alcaldes) ja alguasilid (alguaciles).

Eri osa oli kolooniates munitsipaalvõimudel (cabildas e. ayuntamientos). 1507.a. pöördusid esimesed Espanola linnad, õieti külad, petitsiooniga kuninga poole, et neile antaks Hispaania linnadega võrdsed privileegid. Kolooniate linnade omavalitsus oli piiratud vastavalt absolutismi kitsendustele metropolis endas.

XVI saj. algul hoidsid Espanola ja teiste kolooniate linnad oma esindajaid (procuradores) õukonna juures, kuni Carlos I selle kombe kaotas.¹⁸

Samasse, XVI saj. algusse "...kuuluvad linnade ja külade saadikute koosolekud, mis edaspidi omandavad teatava tähenduse kui nõuandvad organid, mille kompetentsi kuulub kohalike asjade arutamine."¹⁹

Cabildo eesotsas oli ordinaarne alkald 2-aastase tähtajaga. Cabildosse kuulus vastavalt linna või küla suurusele 12-4 rehidori (regidores), formaalselt üheks aastaks valitavaid linnakodanike esindajaid, praktikas adelantadode, kuberneride ja teiste valitsejate poolt määratavaid. Esimesena oli kuninga nimel õigus rehidoride määramiseks Kolumbusel.²⁰ Adelantadodel oli õigus enda asutatud linnades esimese cabildo määramiseks, kui aga linnale jäeti cabildo valimise õigus, fikseeriti see kapitulatsioonis eri punktina.²¹ Ajaga muutus rehidori amet pärilikuks, ametisaamise eeltingimuseks aga kehtestati

kinnisvaratsensus; ametikohast kujunes ostu-müügi objekt.

Cortés kutsuti Indias esmakordselt kokku Españolal 1518.a. hiljem moodustati need Kuubal, Uus-Hispaanias ja mujal. Cortes'te kompetentsi kuulus kohalike küsimuste arutamine, kohalike vajaduste rahuldamine ja petitsioonide esitamine. Carlos I seadusega 1530.a. sai Cortes'te kokkukutsumise ainuõiguse kuningas.²²

Kolooniate kirik allutati vastavalt 1493;-1508.a. ilmunud paavstibulladega Hispaania kuningale.

Kõrgemateks kiriklikeks võimukandjateks Indias olid arhiepiskopid Méxicos, Limas, Santo-Domingos, Españolal. Inkvisitsioon asutati kolooniates 1571.a. Mexicos, hiljem ka Limas. Kuid kõige esimestena olid kolooniates fraktsiskaanid, neile järgnesid dominiiklased, augustiinlased, karmeliidid ja jesuiidid.

Nii administratiiv- kui ka kirikuametitesse praktiseeriti vakantsete kohtade müümist, tulud sellest laekusid kuninga kasuks.²³

XVI saj. lõpuks elas Hispaania kolooniates umbes 150000 hispaanlast (metropolis 4 miljonit).²⁴

Kolooniate privilegeritud sotsiaalse kihi moodustasid niinimetatud püreneelased, s.o. metropolist ajutiselt kõrgetele ametikohtadele saabunud kuninglikud ametnikud, kirikupead, üldiselt kõrgaadli esindajad; kohapeal kinnitus neile mitmeid solvavaid hüüdnimesid.

Konkistadooride järglasi, kreole - alaliselt kolooniates asuvaid hispaanlasi või segaverelisi - hakati XVI saj. lõpu poole üha rohkem halvustama, kuigi see juriidiliselt ei väljendunud. XVI saj. jooksul kitsendati kreoolid kõigilt tähtsamatelt ametikohtadelt, välja arvatud sõjaväe juhtimine.

Erandlik oli indiaani aristokraatia saatus. Vana aristokraatia järglased püüdsid oma esiisade teeneid igati esile tõsta, et selles paistes tugevdada oma positsiooni hispaanlaste silmis. Indiaani aristokraatia võrdsustati konkistadooridega: nad said aadlipaberid (probanzas de hidalguia), oma vapi ja vastavad privilegid, neile eraldati oma encomienda.²⁵

Conquista ajal olid sagedased segaabiellud, eriti konkistadooride ja indiaani aristokraatide vahel, seejuures järglased pärisid isalt nime, tiitlid ja said pärimisõiguse.²⁶

Lihtsate indiaanlaste alamad olukorda iseloomustab üks

sakslane kui totaalset.²⁷ Indiaanlastesse suhtumist mõjutas XVI saj. jooksul üha tugevnev rassism.

Requerimento'de järgi astusid indiaanlased vabatahtlikult Hispaania kuninga alamateks ja olid kuninga vabad vasallid - seega kuningas rekvireeris endale senjoraalõigused indiaanlaste üle, motiiviks oma sissetulekute kindlustamine ja konkistadoõride feodaalsete vabaduste piiramine. Kui indiaanlane kuulus jagamatult kuningale, siis ei tohtinud ta olla ei ori, pärisori, ega eraisiku vasall.

"Kuus ahaú'd peale (Mayapóni) purustamist ei nimetatud neid enam Maya'ks... nende kõigi nimeks on: Kristlased, Rooma Püha Peetruse ja Teie Majesteet Kuninga alamad."²⁸

Tegelikult kujunes asi vastupidiseks: indiaanlased jagunesid kuningavasallideks ja kiriku, misjonide, linnade, encomienderode pärisoristeks indiaanlasteks ja orjadeks.

Mandril säilitati üldiselt indiaanlaste kogukondlik asustus, üksikuid külasi valitses kristlik cassique, kelle määras korrehidor.

Kui XVI saj. algul anti misjonides vähesele arvule indiaanlastele õpetust ja neid saadeti Hispaaniasse väljaõpetamiseks tõlkideks, ametnikeks, siis XVI saj. keskpaiku indiaanlased koolid likvideeriti. Indiaanlastele keelati tegevusalad nagu vaimulik, riigiametnik, neile oli suletud tee ka käsitöölise töötsunftidesse.²⁹

Orjade hulka kuulusid kolooniaals ka neegrid, kelle arv alates 1517.a. kiiresti kasvas. 1560.a. loendati kogu Lääne-Indias üle 10000 neegerorja.³⁰ 1600.a. oli neegreid kaugel lõunas, Limas, 1/3 linnaelanikest ja näiteks Buenos-Aireses 1/4 linnaelanikest.³¹

Nagu metiise, nii loeti ka mulatte XVI saj. veel vabade privilegieritud kasti.³²

- 1 Открытие великой реки Амазонки, lk. 185 - 186.
- 2 samas, Fr. de Orellana kapitulatsioon kuningaga 1544.a., lk. 177.
Альтамира-и-кресва, 11, lk. 50.
- 3 Путешествия, Isabel I ja Fernando V instruksioon Kolumbusele 1493.29.V, lk. 259.
- 4 samas, Santa - Fe leping 1492.17.IV, lk. 55 - 58.
samas, Granada leping, 1492.30.IV, lk. 60 - 63.
- 5 Хрестоматия, R. de Bastidase esiento kuningatega 1500.a., lk. 23.
- 6 Путешествия, Kolumbuse kiri kuningatele 1503.7.Vii, lk. 459.
- 7 Альтамира-и-кресва, 1, lk. 480.
- 8 Очерки истории Аргентины, lk. 32 - 33.
- 9 Паркс, lk. 57.
- 10 Альтамира-и-кресва, 1, lk. 481.
- 11 Путешествия, lk. 500.
- 12 Томас, lk. 87.
- 13 Альтамира-и-кресва, I, II, lk. 196.
- 14 samas.
- 15 samas.
- 16 Томас, lk. 90.
- 17 Hell, lk. 27.
- 18 Томас, lk. 91.
- 19 Альтамира-и-кресва, 1, lk. 483.
- 20 Путешествия, Isabel I ja Fernando V instruksioon Kolumbusele 1493.29.V, lk. 257 - 258.
- 21 Альтамира-и-кресва, 1, lk. 198.
- 22 samas, II lk. 199.
- 23 Томас, lk. 107.
- 24 samas, lk. 84.
- 25 Попол Вух, lk. 164.
- 26 samas.
- 27 Hell, lk. 21.
- 28 Янорозов, Chumayeli 2. kroonika, lk. 68.
- 29 Паркс, lk. 101.
- 30 Waltz, lk. 26.
- 31 Фостер, У., Очерк политической истории Америки, М, 1955. lk. 100.

32 Миршевский, 1к. 36.
Парке, 1к. 122.

4. ptk.

Kolooniate majanduselu korraldus

Metropoli majandusliku nõrkuse ja kolonistide arvulise vähesuse tulemuseks oli feodaalsete ja orjanduslike joonte põimumine kolooniate majanduses. Hispaanias peeti kolooniate funktsiooniks metropoli finantsilist varustamist - selles poliitikas puudus majanduslikult loov element, mida asendas täielikult XVI saj. üldine sõjaline röövimine. Feodaaltootmine konkistadooride tõlgenduses ei suutnud ära toita olemasolevat indiaanirahvastikku, rääkimata rahvastiku juurdekasvust peale Hispaania vallutust.

Ameerika majandusliku arengu taga seisis eri huvidega grupid: konkistadooridest feodaalsenjoorid ja nende vastasena eripalgelisem laialivalguvam rühmitus, kuhu kuulusid Las Casas, kirik, misjonid, kuningas. Neist Las Casas propageeris indiaanlaste vaba palgatööd, kuningad toetasid teda, kui võrd repartimiento süsteem polnud neile kasulik, tahtes teha indiaanlastest kuningakoja vahetuid maksumaksjaid. Selle küllalt pingelise võitluse lõpuks kujunes kuninga kompromiss konkistadooridega 1552.a.

Peamisteks rikkusteks, mida Ameerika pakkus, olid kuld ja hõbe. Ameerika rikkuste ekspuuteerimise aluseks oli range kaubandusmonopol. Tulude allikana esinesid kuninga kullaosa quinto, indiaanlaste koormistena kuningale hingemaks ja mita. Peale selle paavst Alexander VI bullaga 16.XI.1501.a. kehtestatud kirikukümnis laekus kuningate kasuks 1508.a. lepingu alusel, praktiliselt said kuningad 1/9 kümnisest, 8/9 läks tagasi kiriku ülalpidamiseks.¹

a) Kaubandus

Kaubanduse koondas enda kätte juba mainitud Kaubapalat. 1543.a. lisandus sellele alluv kaupmeestegild (consulado), mille ülesandeks oli juhtida kaubandust ja laatu koloonias, kaitsta Hispaania kaupmeeste eesõigusi teiste Karl V alamate eest, töötada välja kolooniate kaubandusalane seadusandlus - Hispaania oli ainus metropol, kus selline seadusandlus eksisteeris.²

Hispaania poliitikat koloonia suhtes iseloomustas merkantilism, mille elluviimise peamiseks vahendiks oli kaubandusmonopol. Ameerikast väljaveetavad kaubandusartiklid olid reglementeeritud toorainetega: väärismetallid, -kivid, -puit, indigo jms. Kuningamonopol kohapeal hõlmas peale härja- ja kukevõitluse veel elavhõbeda, soola, tubaka tootmise ja müügi, püssirohu, mängukaartide, paberi, tindi müügi.³ Kolooniatel oli keelatud kauplemine välisriikidega ja eraettevõtjatega. 16 saj. keelati kauplemine ka Mehhiko-Peruu, India-Filipiinide (välja arvatud Acapulco), India-Kanaaride kaubaliinidel.⁴ Ameerikas olid Hispaania kaubalaevadele avatud vaid 2 sadamat: Veracruz Uus-Hispaanias ja Nombre de Dios (Peruu kaubad).⁵ Hispaanias vastavalt vaid 1 sadam, Sevilla San Lucar, vahepeal Cádiz.

Ameerika vajab suurel hulgal nii tööstustooteid kui ka toitaineid, eriti 16.saj. I poolel olid kolooniad Hispaania ülalpidamisel, sinna veeti teravilja, veini, viina, relvi, rõivaid jms., hiljem valmistoodete osa kasvas. 16 saj. keskpaiku käis kolooniate varustamine feodaalsele Hispaaniale üle jõu ja Hispaania kaubandus arenes edasi vahendajana kolooniate ja Euroopa vahel. Kaubandusest laekuvaid tulusid pidid suurendama kõrged tollid, osamaks India Admiralile (kuni 1547.a.), alcabala (Hispaanias 10%, Ameerikas 6%), hiljem avariimaks sõjalaevade eskordile.⁶

Kui algul anti kauplemisõigus vaid kastiillastele-kataloonlased, aragoonlased, valekslased vajasid Kastiiilia kuninganna eriluba - siis 1505.a. lubati kaubelda ka Hispaanias elavatel välismaalastel, seda ainsa kitsendusena hispaanlastest agentide kaudu.⁷

Cádizes, Sevillass, Madriidis eksisteerisid selleks ajaks

rikkad itaalia kaupmeeste kolooniad. 1526.a. lubas Karl V kauplemise Indiaga kõigil Habsburgide alamatel.⁸ Peale selle läksid 16.saj. keskpaigast hispaanlaste vahenduse teel kolooniatesse paljude Euroopa riikide, eriti Prantsusmaa, kaubad. Hispaania majanduse langust iseloomustab ilmekalt fakt, et 16.saj. lõpul laaditi suurem osa kolooniatest tulnud väärismetallidest otse sadamas või isegi merel ümber prantsuse, hollandi, inglise laevadele, et vastavalt maksta kaupade eest. Erandina püüdis Inglismaa 1570-ndate aastateni konkureerida Hispaania kaubandusmonopoliga ka kohapeal, korraldades võimete järgi salakaubandust.⁹ Prantsusmaa alustas alates 1522.a. hoopis energilisemat tegevust piraaditsemisega Kariibi merel ja Atlandil, seda nende kunsti tähistasid 1522.a. laevade kaaperdamine, millel veeti Montezuma II aardeid, 1555.a. Havanna hävitamine ja 1562.a. röövlibaasi Fort Carolina rajamine. 1570.-ndatel aastatel läksid piraatlusele üle ka inglased, nimetagem Fr. Drake'i ja Th. Cavendish'i.

Vastavalt piraatide edukale tegevusele kujunes välja ka Hispaania laevandussüsteem Atlandil. Algul ületas Atlandi aastas 12-16 laeva, kuid vajaduste kasvuga kasvas ka laevade arv. 1537.a. keelati laevadel üksinda ookeanile väljuda ja hakati moodustama kuni 10-laevälisi flotille;¹⁰ 1543.a. mindi üle 70-100 laevalistele karavanidele, millele 1561.a. hakati kaasa andma sõjalaevade eskorti. Hispaania saatis igal aastal välja 2 karavani: kevadel Sevilla karavani sihtkohaga Veracruz, suve lõpul Tierra firme karavani sihtsadamaga Nombre de Dios, hiljem Portabello. Peale selle kulges kaubaliin kord kahe aasta jooksul, kuid ebaregulaarselt, Acapulco ja Manila vahel.¹¹

Karavanide baaspeatus kuni tagasipöördumiseni, kulla ja hõbedaga laaditult, oli Havanna. Kariibi mere saartest oli kujunenud sissepääsuks Ameerikasse, strateegiline pidepunkt ja kogu Ameerika kaubanduslikud närvid; kõige selle tõttu ka kullaauk piraatidele.

Vastavalt karavanide saabumisele korraldati laatu. Kõige suurem neist oli Acapulco laatu, kui saabus karavan Filipiinidelt India ja Hiina peente väga hinnatud kaupadega, siia tuli hispaanlasi-kaupmehi kogu Mehhikost, isegi Peruust, kuigi

ametlikult lubati vedada kaupu Acapulcost Limasse alles 1579.a. Laatadest võtsid osa ka indiaanlased oma käsitöötoodetega, põllusaadustega, eriti palju oli neid Santa-Fe jt. laatadel.¹²

On levinud seisukoht, et 1588.a. Armaada hukkamise tagajärjel Hispaania merejõud kaotasid oma senise üleoleku Atlandil või "Hispaania mereline võimsus oli lõplikult purustatud."¹³ Sellele seisukohale seisab kuni Hispaania koloniaalperioodi lõpuni Ameerikas vastu järgmine fakt:

"Armaada huku tulemusena XVI sajandil ei kaotanud Hispaania ühtegi kolooniat, Inglismaa ühtegi ei omandanud."¹⁴

Eriti tähtsaks kaubandusharuks kolooniate ja Hispaania vahel pidi kujunema orjakaubandus kui väga tulus ettevõte.

On arvamusi, et orjakaubandus oli Kolumbuse ametlikuks eesmärgiks,¹⁵ ja et orjakaubanduse idee tekkis 1494.a. peale esimese ja teise ekspeditsiooni toodud pettumusi.¹⁶

Esmakordselt meenutas Kolumbus orjakaubandust kirjas 1493.a. 15.II: "...samuti annan ma aaloed ja orje, niipalju kui on meelepärane ja kuipalju mind kästakse saata, ja need orjad on paganate hulgast."¹⁷ Oma esimese räsi päeviku kirjutamisel oli see tal sageli mõttes.¹⁸

Tsukerniku järgi saadeti esimene orjapartii Hispaaniasse 1494.a. veebruaris 12 laeval, mis paberite järgi saadeti tagasi tühjalt, kuna olevat andmeid selle orjapartii müügist s.a. aprillis.¹⁹ Üldiselt loetakse esimene orjapartii saabunuks 1495.a. Kuid juba 1494.a. esines kirjavehetust orjade üle. Kolumbus oma memoriaalis Isabelile ja Fernandole 1494.a. 30.I kirjutas: "Aga kuna saared; kus elavad kannibalid, on kõige suurema ulatusega ja rikkalikumalt asustatud, siis peetakse siin kõige õigemaks ainult nende saarte elanikke võtta ja neid Kastiliiasse saata..."²⁰

Samas on kuninglik repliik: "Teatada talle, kuidas siin talitati kannibalidega, kes siia saabusid. Kõik see on väga hea ja nii tulebki toimida... ja toimitagu samal viisil teiste saarte elanikega."²¹

Märkuse esimene osa pidas silmas väga suurt suremust Hispaaniasse saadetud orjapartiides, mida põhjustasid teekonna pikkus, nälg, joogivee vähesus, psühholoogilised tegurid, nii et ka vähesed Hispaaniasse jõudnud orjad polnud enam elujõulised.

1497.23.IV instruksioonis loobusid kuningad orjakaubanduse mõttest ja juhendasid organiseerima indiaanlaste eksplateerimist kohapeal, koondades kogu tähelepanu kullale. Kuid Kolumbus pöördus korduvalt orjakaubanduse juurde tagasi, sest kulda leiti saartelt vähe.

"Püha Kolmainsuse nimel, siit võib saata kõiki orje, keda osutub võimalikuks müüa..." - Kolumbus arvestas 4000 orja müügiga - "Aga tasu üleveo eest nõutakse sisse kohe esimestest rahadest, mis saadakse orjamüügist. Ja isegi surgu orjad teel - kõiki ometi ei ahvarda selline saatus..."²²

1498.a. korraldas Kolumbus uue orjajahi, Hispaaniasse saatmiseks väljavalitud aga surid enamuses teel. 1499.a. kõrvaldati Kolumbus asekinga ja kubernereri kohustuste juurest (saartel 1500.a.). Tsukerniku versiooni järelalusena:

"Tema kõrvaldamine tähendab Hispaania krooni lõplikku lahtiütlemist end mitte õigustanud orjakaubandusest ja sellest hetkest tõuseb esiplaanile kulla tootmise organiseerimine."²³

1500.a. andis Isabel käsu saata kõik Kastiliiasse toodud indiaani orjad tagasi Indiasse, orjakaup olnud Kolumbuse omavoli tulemus.²⁴ Isabeli ja Fernando 1502.14.III Valencia de la Torre's alla kirjutatud instruksioonis Kolumbuse viimasele, neljandale ekspeditsioonile on öeldud:

"Saartel ja mandril, mida te avastate, peate te kõike teada saama kulla, hõbeda, pärlite, kalliskivide ja vürtside ja teiste hinnalisté asjade kohta, mida seal on, ja kindlaks tegema, kui suur on nende hulk ja kuidas nad tekivad...Ja te ei tohi tuua orje."²⁵

Kuid samal 1500.a. R.de Bastidas'ega sõlmitud asientos figureerisid orjad teiste kaupade seas, mida tasus Kastiliiasse tuua:"...kulda, hõbedat, vaske, seatina, tina, elavhõbedat, pärleid, kalliskive, orje ja neegreid, keda meie siinsetes kuningriikides tuntakse ja käsitatakse kui orje..."²⁶

Lõpetades indiaaniorjade veo Hispaaniasse, ei lõpetanud kuningad orjakaubandust ennast, seda püüti vaid allutada riigi kaubandusmonopolile. Indiaanlaste hävitamise tõttu vajasid kolooniad tööjõudu. Juba 1500.a. tõi R.de Bastidas oma Venetsueela uurimisretkelt orje Española turule, kuigi selle omavolilise businessi eest aresti kasutama pidi.²⁷

Luba neegerorjade veoks üle Atlandi oli antud 1500.a. kuberner N.de Obandole.²⁸ 1502.a. vedas Wilhelm von Croy esimesed neegerorjad Españolale, sealt levis nende kasutamine teistele saartele ja mandrile. Neeger laskis end kergemini orjastada ja oli sundtööl troopikapäikese all indiaanlasest vastupidavam. Vastavalt sellele olid neegerorjade hinnad palju kordi kõrgemad.²⁹

Neegerorjade ristiisaks tituleeritakse meelsasti Las Casast. 1517.a. sanktsioneeris Carlos I Las Casase ettepaneku alusel kaubanduse neegerorjadega. Sevilla Kaubapalat andis välja esimese litsentsi 4000 neegerorja müügiks Españolale, Kuubale, Jamaikale ja Puerto-Ricole.³⁰ Neegritega kauplemine oli Madriidi kontrolli all. Litsentsiga või asientoga anti monopol teatud kindla orjakoguse müügiks kolooniates, selliseid litsentse said eriti kergesti Karli soosikud flaamlased, sakslased, India Nõukogu liikmed. Sageli esines litsentside edasimüümist.

Omavolilist orjakaubandust püüti takistada: näiteks Fr. Orellana adelantado kapitulatsioonis keelati talle orjadega kaubelda, neid Uus-Andaluusiast välja vedada.³¹ Keda aga takistada ei saadud, olid orjapiraadid, kes lõikasid oma ametilt suuri kasumeid.

Peale selle jätkus poollegaalne sisekaubandus indiaaniorjadega, mida korraldasid cassique'd, korrehidorid ja soosid kõrgemad ametnikud.

b) Orjus ja kuld

Indiaaniorjade ekspluateerimine algas kõigepealt Españolal, sellel katselapikesel, peale 1493.a. suurt kolonistidelainet. Juhendi selleks andis kuninglik paar 1493.29.V Kolumbusele läkitatud instruksioonis:

"Sellépärast Kuninglikud Kõrgused, soovides, et ülenduks ja leviks meie püha usk, käsivad ja kohustavad mainitud Admirali, asekuningat ja kubernerit, et ta kõigi võimalikke teid ja vahendeid kasutades üritaks ja püüaks nimetatud saarte ja mandri asukaid meie pühasse katoliku usku pöörata."³²

Katoliku usku pööramine, esimesena kasutatud paavst Aleksander VI poolt, sai epohhiloovaks kõnekäänuks terves Indias. Praktikas tähendas see indiaanlase, kellele ristiusu pühad dogmad tundmatuks jäidki, orjaks tegemist. Las Casase järgi oli indiaanlase ristiusku pööramine hispaanlasele niisama tähtis kui näiteks hobuse või muu elaja ristimine. ³³

Orjade hankimisest aga sai üks ajendeid hispaanlaste edasiteks maadeavastusteks. "Peale selle soovitas ta [Velázquez] siis neile sunnuda uürima uusi saari ja maid, kinnitades, et need teod saavad olema meelepärased Issandale Jumalale, aga samuti Teie Majesteetidele, sest et nad indiaanlased peale kinnivõtmist meie katoliku usku pööravad." ³⁴

Indiaaniorjade peamiseks tööks kujunes töö kullä- ja hõbedakaevandustes, kus vajati hulgaliselt tööjõudu.

Esimesed repartimientod viidi Españolal läbi 1495.a. - 1496.a. ja 1499.a., kuningad lubasid repartimientod 1497.a. Repartimientod kujutasid endast vallutatud indiaanlaste jagamist konkistadooride vahel nende isiklikuks omandiks ehk orjaks, jagamine toimus tavaliselt suguharude kaupa eesotsas cassiquega. Jagatud indiaanlased suunati valdavalt kaevandustesse, kus nad varsti hukkusid nälja ja töö kätte, sest omanik ei võtnud vaevaks hoolitseda selle ajutise tööjõu toitmise nagu ka elu eest. Näiteks Peruus suri igast viiest kaevandusorjast neli esimesel tööaastal. ³⁵

1501.a. orjust formaalselt piirati. ³⁶ Orjadeks lubati teha kannibale - sarnane kuulsus oli kariibidel, kuid vastavalt vajadusele kuulutati kannibalideks ka teisi indiaanisuguharusid nagu näiteks Jamaika elanikke, ³⁷ Edasi lubati teha orjaks kurjategijaid, kes osutasid ristiusku pööramisele vastu - see tähendab metsikuid indiaanlasi (indianos bravos) Loomukikult kujunes ka see tingimus formaalseks, selle täitmiseks oli vaja indiaanlastele kallale tungida ja neid vangivõtta. Siiski, kuna jutt on Hispaania kolonistidest, polnud praktikas orja vangvõtt eesmärgiks omaette, peamiseks eesmärgiks oli pärismaalaste tapmine. ³⁸

Vangid jagati omavahel ära ja nad kas rakendati tööle kaevandustesse või müüdi kulla eest või tasuti nendega oma võlad. Näiteks Yueatáni vallutajad tasusi kaupade eest

orjadega.³⁹ Indiaaniorjade ostmine ja müümine hispaanlaste ja cassique'de vahel ja ka hispaanlastel omavahel lubati 1524.a.⁴⁰ Indiaaniorjadega tasuta saartel ka riigiametnikele.⁴¹

Orjust kaotavaid seadusi võeti vastu palju, kuid kõik nad osutusid formaalseteks. Avalik orjajaht jätkus vastavalt indiaanlaste väga kõrgele suremusele kaevandustööl. Kui 1542.a; uued seadused (Leyas Nuevas), orjuse kaotasid, tõid nende seaduste ellurakendamise katsed 1544.a. asekuningate poolt kaasa konkistadooride mässud. Murrang feodaalsete ekspluateerimisvormide kasuks toimus XVI saj. teisel poolel.

Mandril Mehhikos ja Peruus tuginesid hispaanlased olemasolevatele ekspluateerimisvormidele: inkariigist võeti üle termin "mita", mis uue sisu omandanult levis laiemalt. Mita tähendas indiaanlaste sundtööd kaevandustes, ehitustel, formaalselt oli ta tähtajaline ja palgaline. Mita kohustus hõlmas teatavat osa täiskasvanud meestest, Mehhikos 40%, Peruus 14%.⁴²

Kaevanduste kasutamise kord kolooniates oli järgmine: kolooniate maapõuevarad olid kuulutatud kuninga omandiks, 1504.a. kinkis kuningas hispaanlastele privileegid maagiotsingute sooritamiseks ja kaevanduste rajamiseks, selle eest pidi tootja tasuma quintot ehk osamaksu kaevandatud kullalt ja hõbedalt. 1504.a. oli quinto 1/5 osa kogu saagist, 1520.9.VII aga langes quinto 1/10.⁴³

Esikohal Uue Maailma väärismetallide tootjatest oli Uus-Hispaania, seda peamiselt hõbeda tootmisega. Uus-Hispaania leiukohad olid Guanaxuato, Catorce provintsis San Luis Potosi, Zacatecase leiukohad.⁴⁴ Kulla leidus siin vähe. Teisel kohal asus Uus-Kastiilia ehk Peruu oma hõbedadega, mida toodeti Potosis, Parco's, ja elavhõbedaga.⁴⁵ Kolmandal kohal asus Uus-Granada (Kolumbia), peamiselt kulla ja kalliskivide tootja. Peale selle leiti Ameerikas ka pärleid Paria rannikul.

c) Pärisorjus

1499.a. puhkes Espanolal konkistadooride mäss alkald Fr.Roldáni juhtimisel, nõudes feodaalsenjoori õigusi indi-

aanlaste üle. Kuninga erakorraliste volitustega saabunud Bobadilla tegi 1500.a. esimesed encomienda kinked.

"Ta täitis mõned blankett-allkirjadega kirjed Nende Kõrgustelt (aga selliseid blankette tõi ta mitte vähe kaasa) ja saatis alkaldile (Roldán'ile) ja tema jõugule, kinkides neile armu ja encomiendasid."⁴⁶

Seadused encomienda kohta anti välja 1503.a. 20.XII. Need seadused nägid ette indiaanlaste kuulutamist vabadeks kuninga vasallideks ja, teiselt poolt, nende kinnistamist maa külge. Koos maaga anti endiselt vabad indiaanlased külade ehk kõgukondade kaupa encomiendero patronaazi alla. Selle eest olid indiaanlased kohustatud tasuma hinnust toiduainetes, kullas või töös, seejuures oli encomienderol õigus kasutada indiaanlast nii põllutööl kui ka kaevandustes. 1503.a. seadused pidid kolooniates viima indiaanlaste vaba tähtajalise palgatöö kasutamisele, tegelikult ignoreeriti neid tingimusi, eriti mis puutus tähtaegadesse. Encomiendero kohustused seisnesid oma indiaanlaste kaitsmises, tsiviliseerimises, ristiusku pööramises, peale selle pidi ta maksma aastas igalt indiaanlaselt ühe kuldpeeso kuningale.

Seejuures: a) encomienda - tähendas patronaazi ja sellest lähtuvat feodaalõigust indiaanlase üle, b) repartimiento - maa ja indiaanlaste jagamist.

Altamira y Crevea määrab selle vahekorra nii: isikut, kellele kingiti repartimiento, nimetati encomienderoks.⁴⁷ Repartimientot viis läbi repartides või ka adelantado. Ühe kinkedokumendi näite aastast 1514 toob Las Casas:

"Ülaltähendatud indiaanlased annan teile encomiendele, selleks et te kasutaksite neid oma mõisates, kaevandustes ja majapidamises vastavalt Teie Majesteetide käskudele ja kooskõlas nende ettekirjutustega...Ja juhul, kui kuninglikest ettekirjutustest kinni peate, jääb encomienda teile teie eluajaks ja ühe teie pärija eluajaks..."⁴⁸

Encomienda kehtestamise aja kohta on erinevaid seisukohti. Üldiselt seotakse encomienda sisseseadmise uue kuberneriga Obando 1503.a; Las Casas dateerib selle D.de Colóni valitsemisega, Obando poolt läbi viidud repartimientot aga nimetab orjade jagamiseks.⁴⁹

Saarestikes, kus repartimientot kasutati praktikas juba

varem, jäi see ka uue nime all sisult orjapidamiseks; pärisoriseks tehti mandri-indiaanlane,

Uues Maailmas avastatud ja vallutatud maad olid kuulutatud kuninga omandiks, kuid ajapikku kujunesid välja mitmed omandivormid.

1) Encomiendad. Kolooniasse asunud hispaanlastele tehti mitmeid kinkeid maale: maa linnas maja ehitamiseks, repartimiento ja encomienda saamise õigused.⁵⁰ Encomiendero elas tavaliselt oma residentslinnas ja tema valdused hõivasid väga laialdasi alasid. Näiteks Yucatáni adelantado Montejo jagas 1531.a. oma konkistadooridele igaühele 2-3 tuhat indiaanlast.⁵¹ Kogu Ecuadori alad olid jagatud vaid 36 encomiendaks.⁵² Neis latifundiumides kujunes põllutöö neegerorjade spetsiaalsuseks.

Encomienda nagu orjapidamisegi ümber kujunes Ameerikas ja Hispaanias välja pikaajaline võitlus, kus koloniaaloligarhiale, kirikule, misjonidele, India Nõukogul seisid vastu Las Casas ja teised hispaania humanistid, kelle ebakindlaks liitlaseks oli kuningas. Las Casase ja kuninga suhete kohta kirjutatakse: "...nähtavasti sai talle silmnähtavaks hädavajalikuks toetuda mingile reaalsele ühiskondlikule jõule, mis ühel või teisel määral toetaks teda võitluses indiaanlaste vabaduse eest."⁵³

Sageli toonitatakse, et Hispaania absolutismi sooviks oli takistada feodalismi (ja anarhia) arenemist oma kolooniates.

"Ei tohi silmist lasta, et Hispaania kuningate poliitika Ameerikas tervikuna oli suunatud sellele, et takistada seal feodaalset tüüpi ühiskonna formeerumist."⁵⁴

Selle tõenduseks tüüakse kuningate katsed suunata kolooniad rahvamajanduslikesse suhetesse: asendada olemasolevad naturaalsed koormised raharendiga,⁵⁵ kuulutada indiaanlased kuninga maksumaksjateks ja minna vahepeal vaba palgatööjõu ekspluateerimisele. Seejuures, nagu orjapidamise ristiisaks, nii ka kapitalistlikku palgatöö jutlustajaks nimetatakse Las Casast, ometi esineb tole teostes palju väljaastumisi indiaanlaste palgatöö ja selle tasustamise vastu, kuid on selge, et humanist Las Casase ettepanekute elluviimine viinuks Ameerikas kapitalismile.

Karl V ja Las Casase pingutuste tulemusena ilmusid mitmed encomiendat kaotavad või kitsendavad seadused: 1519.a. encomienda kaotati; 1523.a. keelati uued kinked, kuid vahe-

peal tegi kuningas ise encomienda kinkeid mandril; adelan-
tadodelt võeti ära repartimiento õigus, aga 1536.a. muudeti
encomienda pärilikuks.

Kulminatsiooniks kujunesid 1542.a. Las Casase seadused: Leyas
Nuevas. Kaotati senised repartimientos, seda peale senise
omaniku surma, kohe pidid neist loobuma vaimulikud ja riigi-
ametnikud. Uued repartimientos keelati. Indiaanlased võeti
hispaanlastelt ära ja tehti kuninga vasallideks, neid keela-
ti müüa, vahetada, kinkida.

Seadused põhjustasid mässu Peruus ja mässuõhkkonna Mehhi-
kos, seadusi ei toetanud ka kirik ja misjonid, protestiaval-
duseks sai massiline kolooniatest lahkumine. 1545.a. seadu-
sed tühistati ja encomienda pärilikkus taastati.⁵⁶

Encomienda piiramise katsed edaspidi viisid kolooniates
iseseisvusliikumise ägenemisele, näiteks 1564.a. puhkes Meh-
hikos encomienderode mäss vendade Ávilade juhtimisel ees-
märgiga Hispaaniast lahkumiseks.⁵⁷

1550-ndad aastad kujunesid kompromissiks kuninga ja kon-
kistadooride vahel - säilus encomienda ja säilus formaalse
palgatöö kasutamine encomienda sildi all.

2) Kuninglikud reduktsioonid. Reduktsioone hakati eraldama
1518.a., sealsed indiaanlased (indios reducidos) maksid ku-
ningale hingemaksu ja kandsid mita kohustust. 1531.a. mää-
rati indiaanlasi kaitsma ja neilt makse koguma korrehidorid,
kellele palgaks laekus 1/3 maksusummast. Korrehidoridest ku-
junesid suured väljapressijad ja orjakauplejad: makse nõu-
ti sisse rohkem arv kordi (ametlikult juunis ja detsembris),
ei arvestatud maksjate vanusepiiri (18 kuni 55 eluaastani),
võltsiti indiaanlaste loenduste andmeid.⁵⁸ Altamira y Crevea
järgi tühjesid paljud reduktsioonid varsti oma hoolealus-
têst.⁵⁹

3) Linnamaad. Nende hulka kuulusid piirkonnad ümber suurte
asulate või linnade, mis polnud encomiendero residentsideks.
Nimetatud maad valitses cabildo, kes rentis seda elanikele
välja, tulud sai linn omale.

4) Kiriku ja misjonide maa. Kiriklikud maavaldused Ameerikas
kasvasid nii ruttu; et 1539.a. keelati kleeerikutel kinnisva-
ra ostmine - praktikas see seadus rakendamist ei leidnud.
Näiteks Quito provintsis oli kiriku käes selleks ajaks 1/3

maast.⁶⁰ Peale encomiendade tõi kirikule suuri sissetule-
kuid liiakasuvõtmine - katoliku kirik oli kolooniais peami-
ne liiakasuvõtja.⁶¹ Pealekauba oli kirik kuninga ülalpida-
misel indiaanlastelt laekuva kümnnise arvelt, lisa tõi maksud
katoliku kombetalituste eest, laialdaselt kasutati mitat
kiriklike ehituste püstitamisel.

5) Indiaanlaste maa. 1550-ndatel aastatel hakati eraldama
indiaanikogukondadele põllumaad (ejido), seejuures nähti et-
te, et indiaanlaste ja hispaanlaste asundused tuleb eralda-
da kõnnumaadega.⁶²

Põllupinna kasutamise määras juba XVI saj. monokultuuri-
de levik, esimeseks selliseks sai Kolumbuse poolt Lääne-In-
dia saartel leitud suhkruroog; Euroopas hinnati suhkrut pea-
aegu nagu kulda.⁶³ Encomienderod ei hoolinud põlluharimisest,
nende majapidamise ahusks olid kaevandustetulud, villa ja
naha tootmine, lõpuks kasvatati toitaineid nagu leivavilja,
kartulit enda tarbeks.

XVI saj. keskpaiku tabas koloniaalmajandust kriis: ko-
looniaid ei suutnud enam elanikkonda toita, Hispaania ei suut-
nud enam kolooniaid varustada.

- 1 Альтамира-и-Кревеа, I, лк. 479.
Томас, лк. 107.
- 2 Томас, лк. 97.
- 3 samsas, лк. 107.
- 4 Альтамира-и-Кревеа, II, лк. 263.
- 5 Томас, лк. 92.
- 6 Альтамира-и-Кревеа, II, лк. 266.
- 7 samsas, I, лк. 497, II, лк. 266.
- 8 samsas, II, лк. 263.
- 9 Томас, лк. 94.
- 10 Экскемелин, А., Пираты Америки, М, 1968, лк. 11.
- 11 Томас, лк. 95.
- 12 samsas, лк. 95- 96.
- 13 Экскемелин, Пираты Америки, лк. 12.
- 14 Томас, лк. 133.
- 15 Цукерник, О целях экспедиций Колумба, Алма-Ата, 1957.
- 16 Путешествия, лк. 223.
- 17 samsas, Kolumbuse kiri Kansari saartelt, лк. 70.
- 18 samsas, Kolumbuse 1. reisi paevik, лк. 90, лк. 92.
- 19 Цукерник, лк. 23.
- 20 Путешествия, лк. 354.
- 21 samsas.
- 22 samsas, Kolumbuse kiri kuningatele 1498.18.X, лк. 434-435.
- 23 Цукерник, лк. 46 - 47.
- 24 Путешествия, лк. 512.
- 25 samsas, лк. 457 - 458.
- 26 Хрестоматия, лк. 23.
- 27 samsas, лк. 22.
- 28 Les Csasas, Oeuvres, I, XII - XIII.
- 29 Фостер, Очерк политической истории..., лк. 100.
- 30 Hell, лк. 26.
- 31 Открытие великой реки Амазонок, лк. 174.
- 32 Путешествия, лк. 253 - 254.
- 33 Лас-Касас, История Индии, лк. 76.
- 34 samsas, лк. 313.
- 35 Фостер, Очерк политической истории..., лк. 94.
- 36 Альтамира-и-Кревеа, I, лк. 455.
- 37 Хрестоматия, Kolumbuse testament, 1506.4.V, лк. 15.

- 38 Лас-Касас; История Индии, 1к. 96.
39 Ланда, 1к. 29.
40 Альтамира-и-Кревеа, 11, 1к. 152 - 153.
41 Лас-Касас, История Индии, 1к. 106.
42 Мирошевский, 1к. 45.
43 Альтамира-и-Кревеа, 11, 1к. 201.
44 Humboldt, 1к. 336.
45 sams, 1к. 371.
46 Путешествия, Kolumbuse kiri prints Jusni simele 1500.s.,
1к. 445.
47 Альтамира-и-Кревеа, 11, 1к. 153.
vt. Лас-Касас, История Индии, 1к. 180.
48 Лас-Касас, История Индии, 1к. 181.
49 sams, 1к. 116, 1к. 80.
50 Очерки истории Аргентины, 1к. 35.
51 Ланда, 1к. 129.
52 Эквадор, Историко-этнографические очерки, М, 1963,
Разливахин, 1к. 67, (edssi 5 : Эквадор).
53 Бартоломе де Лас-Касас, Хорошаева, 1к. 96.
54 sams, , Ле-Риверенд, 1к. 30.
55 Томас, 1к. 98 - 99.
56 Альтамира-и-Кревеа, 11, 1к. 155.
57 Паркс, 1к. 100 - 101.
58 Эквадор, Григулевич, 1к. 151.
59 Альтамира-и-Кревеа, 11, 1к. 153.
60 Эквадор, Григулевич, 1к. 151.
61 Фостер, Очерк политической истории, 1к. 125 - 126.
62 Томас, 1к. 99.
63 Фостер, Очерк политической истории..., 1к. 82 - 83.

1522.a. ilmunud Las Casas traktaat "Lõuna ettekanne In-
dia lastesõjast".

Seda ülesannet kutsuti 1501.a. lahendamise õpetlase
komisjon jurist Felicio Rubiosse juhtimisel, töö viijana
ilms "Requerimiento" nõudmine, koostatud skolaarilise
teaduse reeglite põhjal, kasutatud ära katoliku doktriin,
pavstide kinkebullid (otsuseks aluseks sai "Inter
Caetera" No 2) ja oli määratud kättemaksu diplomaa-
tilise dokumendina.

Teine, piinimiseks prestilise requerimiento, oli kül-
bel kolonistide. Hela requerimentodes tõestati Hispa-
nia kuninga õigust 5. ptk. territooriumide, rikkaste
ja elanike vallutamiseks, neid pöörati poole kingitud

Võitlus koloniasalideoloogias

sfääris

õigusi põhjal ja kogu maailma vallutajaks Pius Petrus - tolle
sugärje üks pärijaid ja pontifex ja nimelt Aleksander VI.

Näitena võib tuua munk Valverde requerimentot, milles
ta Pizarro lase a) "Välge legend" Atahualpaale hispaanlaste
nõudmisel saats, selle kompromiss ei ole: on ainult üks

Koos esimeste koloniasvallutustega tekkis vajadus
luua terve ideede süsteem, mis oleks õigustanud his-
paanlaste tegevust Uues Maaailmas. Koloniaspioneerid
leidsid taolise ideedepagasi Euroopa hiljutisest mine-
vikust.

"...needssamad varem loodud poliitilised ja re-
ligioossed ideed, mis lähtusid hädavajadusest
kaitsta Euroopa rahvaid vallutajate araablaste
eest, kutsuti nüüd teenima õigustusena Euroopa
sissetungile Ameerika indiaanlaste maaile." ¹

Kogu XVI saj. kestel töötasid Hispaania teoloogid
ja juristid välja koloniaspoliitikat õigustvaid dokt-
riine, püüdes seejuures eesruttava praktikaga sammu
pidada.

Kõigepealt vajab Hispaania erilisi õigustusi rah-
vusvahelise diplomaaia tarvis, et kinnitada Aleksan-
der VI kinkebullat ja Hispaania kuningskoja erilisi
õigusi Uuele Maaile. Sest samal XVI saj. sai Euroo-
pa riikidele diplomaaatiliseks relvaks Hispaania vastu

1552.a. ilmunud Las Casase traktaat "Lühim ettekanne India laostamisest"

Seda ülesannet kutsuti 1501.a. lähendama õpetlaste komisjon jurist Palacios Rubios'e juhtimisel, töö viljana ilmus "Requerimiento" Nõudmine, koostatud skolastilise teaduse reeglite põhjal, kasutatud ära katoliku doktriine, paavstide kinkebullasid (otseseks aluseks sai "Inter Caetera" No 2) ja oli määratud käibimiseks diplomaatilise dokumendina.

Teine, niinimetatud praktiline requerimiento, oli käibel kolooniates. Neis requerimentodes tõestati Hispaania kuninga õigust Uue Maailma territooriumide, rikkuste ja elanike valitsemiseks, neid paavsti poolt kingitud õigusi põhjendati järgneva ahelaga: jumal - jumala asemik maa peal ja kogu universumi valitseja Püha Peetrus - tolle aujärje üks pärijaid ja pontifex ja nimelt Aleksander VI.

Näiteks võib tuua munk Valverde requerimentot, milles ta Pizarro laagrisse meelitatud Atahuallpaile hispaanlaste nõudmised esitas. Selle kokkuvõtlik sisu: on ainult üks jumal, kelle asemik maa peal on paavst ja paavst jagas maailma kristlike kuningate vahel, see maa siin aga anti jagamisel Hispaania kuningale. "Ja paavstid jagasid kõik maa terves maailmas kristlike valitsejate ja kuningate vahel ja andsid nendele valitsejatele conquiista õiguse, ja et üks neist provintsidest anti Teie Majesteet imperaator don Carlosele, meie isandale, ja Teie Majesteet suunas nendesse paikadesse kuberneriks don Franzisco Pizarro, et teda, Atahuallpa't, kõigest sellest teadlikuks teha." ²

Requerimiento toonitas vabatahtlikkuse printsiipi: indiaanlased astusid vabatahtlikult, omal heal soovil, Hispaania kuninga vasallideks ja andsid endid ja oma maa tema valitseda. Westuhaku puhuks sisaldas dokument ka terve rea hoiatusi ja hirmutamisi.

Uute alade ja elanike võtmine Hispaania kuninga valdusse oli formaalne, kuid pompöösne akt, või kuidas vallutajail ja il parejasti tuju oli. Requerimiento oli tavaliselt hispaaniakeelne, nii loeti teda kokkusetud indiaanlastele ette, tihti olid kuulajaks vaid üksikud

vägisi kohale toodud indiaanlased. Ühel korralikul tsere-
moonial, nagu neid armastas korraldada Cortés, toimus pea-
le ettelugemise pidulik jumalateenistus, põletati iidolid
ja ehitati nende kohale suur rist. ³

Requeremientode - teoliste dokumentide ette lugemise
võtsid hispaanlastelt üle ka inglise piraadid, kuid, suu-
nitluselt Hispaania - västased, olid nad ka sisult hoopis
erinevad ja suunatud laiele indiaani kuulejaskonnale.

Näiteks midagi requerimiento - teolist luges oma sala-
jäsel retkel Guejanesse indiaanlastele ette sir Raleigh:

"Kuid kõigepealt kogusin ma kokku kõik saare kap-
tenid... Ja minu indiaani tõlgi kaudu, kelle tõin Ing-
lismaalt kaasa, testasin neile, et teenin kuningannat,
Põhjamaa suurt cassique't ja neitsit... et ta on kas-
tiillaste vaenlane nende hirmuvallitsusetegevde ja rõhu-
miste tõttu ja et ta on toonud pääsemise kõigile tema
ligidal elavatele rahvastele ja, olles vabastanud kogu
Põhjamaa ranniku Kastilise orjusest, seatis ta mind indiaan-
diaanlasi vabastama..." ⁴

Nagu juba öeldud, leiti conquistat ja orjastamist
õigustava "valge legendi" pidepunktid ristiusu senisest prak-
tikest. Conquista kuulutati viimaseks ristisõjeks.

Kui paavst Aleksander VI andis hispaanlastele conquis-
ta õiguse uutes maades, seejuures olid indiaanlaste vallu-
tamiseks lubatud kõik mõeldavad vahendid, siis õigustas
seda tegu omakorda kristlaste kohustus ja võlg jumala ees
uskmatute ristiusku pööramiseks. Indiaanlaste sellist koht-
lemist ristiusku pööramisel õigustas munkade poolt loodud
pilt indiaanlaste senisest elukorraldusest ja seda iseloo-
mustavatest pattudest nagu sõjapidamine, orjapidamine, ini-
meste ohverdamine, kannibalism, isegi lastesöömine, sodoo-
mia. Praktiliselt tähendas indiaanlaste ristiusku pöörami-
ne nende orjastamist, sest pagan, nagu ütlesid piibel ja
Aristoteles, pidi olema kristlasele ori. "Valge legendi"
piltlikumaks õigustamiseks kasutati sageli piiblit ja tõm-
mati oma kassaja ja piiblist tuntud maailmajaalooge: näi-
teks de Sepúlveda võrdles conquistat iisraellaste sõjaga
kaananlaste vastu.

Selliseks kujunes XVI saj. conquista peamine õigustus,

mis pidi andma vallutusele seadusliku iseloomu. Conquista ideoloogiks sai keskageste ristisõdade ideoloogias.⁵

Praktikas kaitsesid seda kolooniate feodaalne ladvik, kiriku ja ordude esindajad nagu Carlos V historiograaf filosoof de Sepúlveda, frantsiskaanist munk Motolinía, hieronymiidid (kuigi katoliku kirikul tervikuna polnud ühtset ametlikku positsiooni), India Nõukogu ja selle president J. de Fonseca, ka rida Hispaania XVI saj. kroniste nagu näiteks Oviedo.

Pikki retsõnõnõalseid arutlusi hispaanlaste õigustamiseks leidub Lõndal; "Jumal andis indiaanlastele meie hispaania natsiooni tulekuga mitte ainult näidatud asjad hobused, eeslid, muulad, lehmad, lambad, sead, koerad, kassid, kanaid, tuvid, apelsinid, viinamarjad, rahu, nii hädavejälilikud inimese teenimiseks, et ainuüksi need maksavad rohkem kui see tasu, mida indiaanlased hispaanlastele annavad ja saavad andma, kuid indiaanlased said tasuta seda, mida ei saa ei osta, ei välja teenida, aga nimelt õigusemõistmise ja kristluse ja maailma, milles nad juba elavad..."⁶

Sama Lõnda raskendas Ameerikas esimesena inkvisitsiooni: 1561.a., võitluseks paganuse vastu ja selle asutuse ühe tegevussastaga käis inkvisitsioonikohtust läbi 6 330 indiaanlast, seda vaid Yucatáni ühestainsast, Mani provintsist; 157 neist surid piinadesse või sooritasid enesetapu, nii et avalikult põletati 70 laips.⁷

Oma elu lõpu poole hakkas usulisele fanatismile rõhku panema ka Kolumbus, kinnitades nüüd, et sooritas oma avastusretked jumaliku ilmutuse juhatusel kui taeva saadik ja tõlgendas vastavalt ka oma nime Cristobal - Ristikandja. Jumal olevat ta välja valinud püha usu levitamiseks paganaate seas.⁸

Tegelikuses sai "valgest legendist" "must legend", iseloomustamaks rassism, vandalism.

XVI saj. jooksul tugevnes indiaanlase alavääristamine: tal eitati mõistuse olemasolu, teda võrreldi kodustatud (doméstico) loomaga.¹¹ Kuninglikes instruksioonides, dokumentides figureerib seisukoht, et hispaanlased olid Ameerika esmasustajad, näiteks sõitis Velázquez Kuubale

saart vallutama kui ka "asustama".¹⁰ Vahel kasutatav indiaanlaste olukorda illustreeriv võrdlus koeraga või hobusega muutub nonsensiks, sest XVI saj. Ameerikas olid nii hobused kui ka koerad importkaupadena väga kallid ja hästi hoitud.

Vastavalt eelnevale kujutas indiaanlaste ristimine endast jooksvat formaalset toimingut, täpiliselt ristiti vaid cassique, sellega loeti tema elamed ristituks ja orjadeks kohasteks. Indiaanlaste uduseid arusaamesid uuest jumalast ja vana usundi suurt mõju uuele iseloomustab järgnev katkend indiaanikäsikirjast: "Nad soovivad, et te teeniksite koos nendega Jumalat. Siin on nende preestrite nimed: Ah Miznilapsec, Puume, Antikristus..."¹¹

1538.a. lõppes kirikuisade pikaleveninud vaidlus paavst Paul III bullega, mis tunnistas indiaanlased olema väärt astuma kiriku rüppe, sest nad omavad surematut hinge, see tähendab, nad olle inimesed. Samas tunnistati kehtivaks kõik senised ristimised.

Indiaani kultuuri peemisteks hävitsjateks olid kleerikud. See vandalism indiaani kultuuri suhtes paistis eriti silma huusa XVI saj. Euroopa taustal.

b) Indiaanlaste kaitsjad

Carlos V asutas indiaanlaste kaitsja ameti ja tegi esimeseks Indiaanlaste kaitsjaks (Protector de los Indios) Las Casase. Kui see amet ka vähepeel kaotati, siis taastati ta uuesti 1589.a.¹² - "Kuna õnnetutel indiaanlastel polnud kedagi, kes oleks nende eest võlja astunud ja kaitsnud ja kuningatele tõde öelnud..."¹³.

Indiaanlased leidsid endale hispaanlaste seas ka tõelisi kaitsjaid hispaania XVI saj. humanistide näol.

XV - XVI saj. olid Hispaanias haridusliku tõusu ajaks, mille keskuseks oli Salamanca ülikool, kus sel ajal õppis 6 - 7 tuhat üliõpilast ja kus, enne katoliku reaktsiooni, erinevalt Euroopast pandi vähe rõhku teoloogiale.

Näiteks 36 ordinaarsest professorist olid vaid 5 teoloogid, 13 aga juristid. Peale teoloogis õpetati Salamanses õigus - teadust, filosoofiat, meditsiini, muusikat, astroloogiat, araabia ja vanu keeli, grammatikat, dialektikat, loogikat, geograafiat, kosmograafiat, navigatsioonit. ¹⁴

Enamus salamanklasi pooldas poliitilise võimuna absolutismi ja maailmavaatena humanismi. ¹⁵ Hispaanias levisid eriti Peträrca ja Erasmuse Rotterdami humanistlikud vaated.

Tähtsamad hispaania humanistid õpetasid Salamanses: teoloogid Fr. de Vitoria (1483 - 1546) ja D. de Soto (1495 - 1560), Lucio Marineo Sitsiiliast, E.A. de Nebrich. Neist Fr. de Vitoria oli Erasmusega tuttav. Kui 1527.a. algas Hispaanias kampania Erasmuse vastu, loodi Carlos V käsul teoloogide komisjon Erasmuse vastu esitatud süüdistuste läbiarutamiseks, eesistujaks oli de Vitoria - komisjon mõistis Erasmuse õigeks. ¹⁶

Hispaania haritlaste - humanistide karastuseks sai Ameerika.

"Hispaania erasmism sündis Ameerikas nende keskel, kes unistasid rajada uutel maal uute inimestega uuendatud kristlust." ¹⁷

Esimesena astus Ameerikas indiaanlaste orjastamise vastu välja dominiiklane Pedro de Córdova 1510.a. - dominiiklaste saabumiseastal Hispaaniasse, kus frantsiskaanid olid endiselt koloniasaalperardiisi juba loonud.

Nimetada võib veel Vasco de Quiroga't, Michoacani arhiepiskoppi, Thomas Moruse austajat; Bartolomé de Las Casas't, kelle esimene väljastumine kolonialismi vastu kuulub 1514.a.

Ajalookroonikuna polnud salamanklane Las Casas oma konkistadooride kuritegusid ja terrorit paljastavate kirjutistega sugugi erand, isegi Lendas näitas konkistadooride tegevuse tõelist külge, kui asi puutus ordu ja konkistadooride vahelisse konkurentsi indiaanlaste pärast. Las Casas'e tähtsuse ja tema tööde pikaealisuse peamiseks põhjusteks on conquista ja sellega kogu Ameerika koloniseerimise kuulutamine ebaseaduslikuks ja sügavad filosoofilised põhjendused uusa aja humanismile, asjata ei võrrelda teda Rousseau'ga, või õigemini, asjata ei peeta teda Rousseau' eelkäijaks ja ennetajaks. ¹⁸

Las Casas hülgas "valge legendi" alusena olnud XIII saj. ristisõdade doktriini, mille järgi kogu maailm jagati kristlasteks ja paganateks. Vestupidi, kõik maailma rahvad kuulutas ta võrdseteks inimesteks.

Uhe järeldusena siit eitas ta täielikult Hispaania kuninga igasuguseid õigusi indiaanlaste ja nende maa vallutamisele, sest paavsti kinke läbi ei kaotanud indiaanlased kui inimesed veel oma loomulikke õigusi ja vabadusi, indiaanlased ise aga pole nende vastu sõja alustamiseks mingit põhjust andnud. Teise järeldusena kuulutas ta kõik Uue Maailma maad ja rikkused kuuluvaks indiaani cassique*dele ja kuningatele, hispaanlastel ja nende kuningal tuleb kõik röövitu indiaanlastele tagastada.

Hispaanlastele ainsa võimaliku tegevusena Ameerikas tunnistas ta misjonitegevust. Vaidluses de Sepúlvedaga piibliteemadel oli Las Casase vastuväide, et iisraellaste teod ja sõjad ei saa kristlastele eeskujuks olla.

Elu lõpul eitas Las Casas orjust üldse, kuigi ta oma tegevuse algul toetas neegrите orjastamist, lootes kasu indiaanlastele. Indiaanlasi tundis ta juba varasemast ajast, üliõpilasena, mil isa tõi Kolumbuse teiselt ekspeditsioonilt pojale paasiks ühe indiaanipoisi.¹⁹ Tegelikult toimus neegerorjade vedu Ameerikasse ka enne Las Casase vastavat ettepanekut, esimesena soovitasid seda kuningale aga hieronymiidid. Saksa ajaloolaste arvates kasutas Las Casas vaid käigus olevaid asjaolusid oma eesmärkide saavutamiseks.²⁰ Las Casas pooldas indiaanlast kui täieõiguslikku inimest: mitte kui orja, pärisorja, vaid vaba inimest, kellel on omandiõigus.²¹

Juba nimetasime abi, mida Las Casasele osutasid Salamanca humanistid, eriti de Soto, Carlos V vaimulik, Las Casase otsene töökaaslane. Salamanca toetas Las Casas't tema peamise vastase de Sepúlveda vastu. Abi osutasid ka Carlos V ükonnas soositud flaamlased nagu kardinal Cisneros ja Hadrianus Utrechtist.²²

Praktilises võitluses indiaanlaste olukorra parandamise eest oli Las Casas'el kasutada kaks teed: 1) öukonnaintriigid, 2) teoreetilised diskussioonid. Neis mõlemas oli tal edu, millest annab tunnistust terve rida tema mõjutusel välja antud seadusandlikke akte, mis pidid indiaanlaste olukorda kardinaalselt parandama.

Kolooniaals oli Las Casase peamiseks tööks sisuliselt misjonitöö: indiaanlaste tsiviliseerimine ja ristimine

"leebel evangeelsel viisil"²³ ehk apostelliku ristimis - meetodi elluviimine, sest müidu vaesed indiaanlased "...surevad ilma õiget usku tunda saamata."²⁴

Las Casas jagas siin hispaania erasmistide unistust luua Ameerikas täiuslikult vooruslik kristlik ühiskond.²⁵ Idee algus langes 1520., võib-olla oli selles oma osa Th. Moruse "Utoopial".

Las Casase esimeseks eksperimendiks sai Cumaná utoopia Cumaná kõrbe ääres Paria rannikul. Las Casas asus sinna teele 200 - 400 hispaania põlluharijaga, et rajada hispaanlaste rahumeelne asula indiaanlaste maadele ja viia läbi leebe tsiviliseerimine ja ristimine.²⁶

Saabuti 1521.a. ja eksperiment lõppes samal aastal.

Peale maabumist ehitati fort ja indiaanlastele kuulutati rahu, sõdurid viidi maalt välja. Indiaanlaste poolne vastuvõtt oli ebasõbralik, sama suhtumine sai ettevõtmisele osaks koloniaalvõimudelt ja "rahumeelsetelt" hispaania asukatelt. Krahh saabus Las Casase äraoleku ajal: indiaanlased põletasid fordi maha.²⁷ Kottenkamp põhjendab indiaanlaste teguviisi järgnevalt: "Nimelt Cumaná kõrbe serval elavad indiaanlased olid, vastavalt kogu punase rassi peamisele patule, erakordselt himukad hispaania veini suhtes ja vahetasid seda Cubagua hispaanlastelt orjade vastu, keda nad sisemaalt röövivad. Kas asunikud või Cubagua hispaanlased olid neile selgeks teinud, et see kaubandus läbi Las Casase koloonia lõppema pidavat; seega rändasid nad fordist välja ja hävitasid selle."²⁸

Cubagua oli hispaanlaste pärlipüügikeskusi ja vajab loomulikult palju ja pidevalt orje -- pärlipüüdjaid, Las Casas aga oli indiaanlaste orjastamise vastane.

Las Casasele oli Cumaná krahh suureks löögiks, peale seda astus ta mungaks.

Las Casase teine samalaadne eksperiment langes aastasse 1537. Põhja-Guatemalais Tuzulutlanis.²⁹ Seekord oli misjonitegevus edukas.

Las Casase kolmas, sisult hoopis tõsisem lahing leidis aset Ghiapasés ja kestis 1545. V kuni 1546. I. Carlos V määras Las Casase Ghiapasé piiskopiks, kuhu ta asus teele 1544.a.,

44 dominiiklase saatel, kaasas oma "Leyas Nuevas", mille elluviimine tähendanuks ka tema peamiste eesmärkide täitumist.

Kohapeal kujunes olukord väga pinevaks. Uute seaduste elluviimiseks rakendas Las Casas järgmisi abinõusid:

1) keelas pattude andeksandmise kõigile, kel oli veel indiaaniorje, 2) selle keelu rangeks täitmiseks jättis ta ainult endale pihilevõtu ja pattude andeksandmise õiguse. Vaatamata konkistadooride vastuseisule ja sellele, et ta oli sunnitud isegi residentslinnu vahetama, jätkas ta aktiivset tegevust: sõlmis liidu kaasmõttelejate, Guatemala ja Nikaraagua piiskoppidega ühistegevuse alustamiseks "Leyas Nuevas" elluviimise eest. Kuid Uus-Hispaania saadunud revisor L. de Sandoval asus mässavate konkistadooride poolele, Las Casas lahkus kaotajana.³⁰

Indiaanlaste senist elu kuni hispaanlaste tulekuni kujutas Las Casas kui kuldset ajajärku.³¹ Las Casas, soovides leida indiaanlastelegi prestiižikamat päritolu või siis usust indiaanimütoloogiasse või sümpaatiast selle rahva vastu, tõstatas (järjekordselt oli ta ühe mõtte algatajaks) idee mõnede iisraeli suguharude ümberasumisest Ameerikasse peale Iisraeli purustamist Assüüria poolt, neile iisraellastele omistas ta ka Ameerika kõrgkultuurid. Landa näiteks, uskudes seda, mida silmad nägid, kinnistas Ameerika indiaanikultuurid kindlalt selle maa alupõhjale.³²

Kuivõrd Las Casase idee indiaanlaste seas kõlapinda leidis, näitab katkend "Totonicapani senjooride sugupuust":

"Nüüd, kahekümne kaheksandal septembril 1554.a. kirjutame me sellele tunnistusele alla, milles me kirjutasime seda, mida meie ^{purustand} esiisad, kes tulid mere teiselt kaldalt Sivan - Tulanist Babüloonia piiril." ³³

- 1 Бартоломе де Лас-касас, Ле-Риверенд, лк. 27.
- 2 Хрестоматия, A. de Sarasate, Peru u ajalugu, лк. 40.
- 3 Открытие великой реки Амазонок, лк. 98.
- 4 Рэли, Открытие Гвьяны, лк. 47.
- 5 Бартоломе де Лас-касас, Ле-Риверенд, лк. 28-29.
- 6 Ланда, лк. 229.
- 7 Ланда, лк. 4.
- 8 Путешествия, лк. 74.
Паркс, лк. 46.
- 9 Открытие великой реки Амазонок, лк. 57.
- 10 Grinon Peralta, L., Bartolomé de Las Casas como propagandista, Santiago de Cuba, 1949, лк. 6, (edasi : Grinon Peralta).
- 11 Пнорозов, лк. 88.
- 12 Альтамира-и-кревеа, II, лк. 151.
- 13 Лас-касас, История Индии, лк. 102.
- 14 Бартоломе де Лас-Касас, Афанасьев, лк. 72-74.
- 15 samas, лк. 85-86.
- 16 samas, Литаврина, лк. 59.
- 17 samas, Григулевич, лк. 14.
- 18 Weltz, лк. 5, лк. 12.
- 19 Grinon Peralta, лк. 5.
- 20 Weltz, лк. 27.
Kottenkamp, F., Geschichte der Kolonisation Amerikas von der Entdeckung an bis auf unsere Zeit, Frankfurt am Main, 1850, лк. 175, (edasi : Kottenkamp).
- 21 Бартоломе де Лас-Касас, Григулевич, лк. 12.
- 22 Weltz, лк. 16.
- 23 Kottenkamp, лк. 176.
- 24 Las Casas, Oeuvres, лк. 102 - 103.
- 25 Бартоломе де Лас-Касас, Григулевич, лк. 18.
- 26 Альтамира-и-кревеа, II, лк. 156.
- 27 Kottenkamp, лк. 175 - 177.
- 28 samas, лк. 177.
- 29 Grinon Peralta, лк. 35 - 36.
- 30 Бартоломе де Лас-Касас, Сепеда, лк. 106 - 113.
- 31 Лас-Касас, История Индии, лк. 109a

32 Ланда, lk. 110 - 112.

33 Попол Вух, lk. 155.

Lõpposa

Hispaania on püüdnud valgustada Hispaania koloniseerimise olemast Ameerikas ja selle põhjuseid. "Hispaania Ameerikas kandis koloniseerimine iseloomu võimust ja majanduslikku korda, millele kuulus sinult minevik." See torase eriti silmas peale Põhja-Ameerika koloniseerimist Inglismaa poolt.

Hispaania kolonistlikul nõrkus, mis seisnes demograafilise ja tehnoloogilise arengu puudumises, avaldas Ameerika koloniseerimise meetodides, eksploateerimiseviisides, kuid see avaldas kõige teravamalt metropolis endas. Kolooniad olid Hispaania lähiajalise sõja ja kuu-keeva languse etapp XVI saj. keskpaigast.

Tõttis Hispaania arengus edasisel arengule oli aeg-ajalt või vahel üksikud võljevõimendused; XVI ja XVII saj. vältel Hispaanias hispaanlastest puudus. Briti kui arengute võimendust väga paljutöö järele.

"Hispaania endis palju rahvast Uude Maailmale, rüüstas end juuride ja merisõjades võljevõimenduse, arvuka võimenduse teostamisega ja inkvisitsiooni jätkamisega."

1570-ndatel aastatel tehti Hispaanias tootmist langetada, mille põhjuseks oli Ameerika vürtsimaitsete tulv Hispaaniasse ja hinnakõrgus Hispaanias ja rahvusvahelisel turul võel Hispaanias rahvaks - Ameerikas kuid ja nõbe teppide ning karpidega tööstustootmisele siht.

Hispaania arengulises, mis Ameerikas kulis ja nõbe-õnne finantsiliselt igati kindlasti, võis, erinevalt

Lõppsõna

Eelnevalt on püütud valgustada Hispaania koloniseerimise olemust Ameerikas ja selle põhjuseid. "Hispaania Ameerikas kandis koloniseerimine laevalt lahkuvat vaimumaj ja majanduslikku korda, millele kuulus sinult minevik." ¹ See torkas eriti silma peale Põhja-Ameerika koloniseerimist Inglismaa poolt.

Hispaania kolonialismi nõrkus, mis seisnes demograafilise ja feodaalmajandusliku baaside nõrkuses, avaldus Ameerika koloniseerimise meetidides, eksploateerimisvormides, kuid see avaldus kõige teravamalt metropolis endas. Kolooniad löid Hispaania lühisajalise sõra ja kausketva languse alates XVI saj. keskpeigast.

Tõhtis Hispaania majanduse edasisele arengule oli maastustunud või väesunud elanikkonna väljarändamisvõimetus; XVI ja XVII saj. tuli Hispaanias hispaanlastest puudus. Eriti kui arvestada vajadust väba palgatöö järele.

"Hispaania andis palju rahvast Uuele Maailmale, rüüstas end juutide ja moriskide välja ajamisega, arvuka võimalikkonna tsölibaadiga ja inkvisitsiooni jälitamisega." ²

1570-ndatel aastatel tabas Hispaania tootmist langus, mille põhjuseks oli Ameerika väärismetallide tulv Hispaaniasse ja hinnakäärid Hispaania ja rahvusvahelise turu vahel Hispaania kahjuks - Ameerika kuld ja hõbe tapsid siin kapitalistliku tööstustootmise alged.

Hispaania absolutism, olles Ameerika kulla ja hõbedaga finantsiliselt igati kindlustatud, võis, erinevalt

teistest Euroopa monarhistest, oma kodanlusega ja linnade iseseisvusega arved õiendada: reglementeeriti tootmine nii metropõlis kui koloonias, inkvisitsioon kiusastaga maaale jäänud juute ja maure ja hispaanlastest kapitalismipioneerre.

Ameerika kulda ja hõbedat ei kasutatud Hispaania ühiskonna arenguhooberens, Hispaania nagu ka Tema kolooniate majanduslik ja poliitiline elu seiskus pikemaks ajaks.

- 1 Мариатеги, 1к. 98.
- 2 Масленников, Н., О предпосылках образования испанской буржуазной нации, Вопросы Истории, 1954, № 11, 1к. 105.

Резюме

Тема исторической работы является "Начало колониальной Америки". Автор охарактеризовал названную тему через исторические колониальные захваты в Америке в XV-XVI веках.

В XV-XVI веках была Испания больше чем любое другое государство в Европе готова к осуществлению колониальных захватов.

Католические короли Изабелла I и Фердинанд V смогли усилить централизованную власть короля, в результате чего Испания стала существенной политической силой в Европе, это отразилось, прежде всего, в успешном завершении Реконквисты и изгнании евреев с иберийского полуострова в 1492 году, а также, в стремлении к осуществлению активной внешней политики в Европе и в Африке. Усилившейся политической власти способствовала начавшаяся в середине XV века экономическая реформа, а именно зарождение капиталистических элементов в испанском обществе.

В Испании имелись все необходимые кадры для первой в истории колониальной экспансии: развилась мелкое дворянство, профессия и источники доходов которых были связаны с военной службой, которой они занимались с завершением Реконквисты. Не только была главной военной силой Реконквисты.

Для Испании не было необходимости в импортировании колониальной экономики, она могла использоваться опытом, накопленным в течение восьмилетней Реконквисты и внутренней колонизации страны.

Резюме

Темой настоящей работы является "Начало колонизации Америки". Автор ограничил названную тему испанскими колониальными захватами в Америке в XV-XVI веках.

В XV-XVI веках была Испания больше чем любое другое государство в Европе готова к осуществлению колониальных захватов.

Католические короли Изабелла I и Фердинанд V смогли усмирить мятежность знати и укрепить власть короля, в результате чего Испания стала существенной политической силой в Европе, это отразилось, прежде всего, в успешном завершении реконквисты и изгнании мавров с Пиренейского полуострова в 1492 году, во-вторых, в стремлении к осуществлению активной внешней политики в Европе и в Африке. Усиливающей политической власти оказал поддержку начавшийся с середины XV века экономический подъем, а именно зарождение капиталистических элементов в испанском обществе.

В Испании имелись совершеннейшие кадры для первой в истории колониальной экспансии: разорившийся мелкое дворянство, профессией и источником доходов которых была военная служба, которой они лишились с завершением реконквисты. Издалеко вышла главная военная сила конквисты.

Для Испании не было необходимости в импровизации колониальной экспансии, она могла использоваться опытом, накопленным в течении восьмивековой реконквисты и внутренней колонизации страны.

Испания перенесла в Америку свое средневековье.

В 1492 году Христофор Колумб открыл первые земли Нового Света. А спустя полвека во владении Испании оказались вся Центральная Америка и Мексика, северные берега Южно-американского материка и широкая полоса земель вдоль западного его края.

В колониальной практике Испании в названный период можно выделить 2 этапа: 1) конкиста военного и религиозного характера и 2) колонизация политического и церковного характера. У пионера колониальных захватов, феодальной Испании отсутствовал творческий элемент в экономике колоний. Выкачивая несметные богатства американских недр, испанские колонизаторы создали и ввели в действие систему всеобщего ограбления своих заморских владений. Основой основ этой системы была жесткая монополия на торговлю с Новым Светом.

Колонии остались, в прямом смысле, на содержание Испании, также по части продовольствия, так как развитие сельского хозяйства на местах в первой половине XVI века остановилась и даже пошло на упад, испанцы, принеся в Америку формы относительно прогрессивного феодального производства, не смогли прокормить себя и имеющихся жителей Америки, которых насчитывают 80 - 100 миллионов. Испанский колониализм означал истребление местных жителей войной и рабством - в результате только конкисты погибло 2 - 15 миллионов индейцев.

Как во всей Европе, так и в Испании в XV-XVI веках поднялось значение золота как разменной монеты. Открыв богатые залежи золота и серебра в Мексике, Перу, Колумбии, Испания, используя дешевый труд индейцев, перевезла огромное количество благородных металлов в Европу. Но революция цен в XVI веке более больно поразила слабо развитое производство самой Испании и разгромила здесь зачатки капитализма, обрекая страну на длительный упад. Американская конкиста - память о величии и упадке Испании в течение одного XVI века.

Для индейцев этот век принес истребление большинства народа и уничтожение самобытных культур,

ЛИШИВ ИНДЕЙЦЕВ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ НА МНОГИЕ
СТОЛЕТИЯ.

Kesutstud kirjanduse nimekiri

MARKSISM - LENINISM

Engels, Friedrich, Perekonna, erasomanduse, ja riigi tekkimine, Tallinn, 1958.

ALLIKMATERJALID

Ланда, Диего де, Сообщение о делах в Юкатане, М - Л, 1955.

Лас-Касас, Бартоломе де, История Индии, Л, 1968.
Oeuvres de don Barthélemy de Las Casas, évêque de Chiapa, I - II, Paris, 1822.

Открытие великой реки Амазонки, Хроники и документы XVI века о путешествиях Франсиско де Орельяны, М, 19563.

Попол Вух, М, 1959.

Путешествия Христофора Колумба, Дневники, Письма, Документы, М, 1956.

Рэли, Уолтер, Открытие Гвианы, М, 1963.

KIRJANDUS

- Альпарович, М., К вопросу о численности индейского населения Мексики в колониальный период, Советская Этнография, 1962, № 3, лк. 71 - 80.
- Альперович, М., Индейское население Латинской Америки в XV-XVI веках, Вопросы Истории, 1965, № 4, лк. 198 - 199.
- Альперович, М., Советская историография стран Латинской Америки, М, 1968.
- Альтамира-и-Кревеа, Р., История Испании, 1, 11, М, 1951.
- Анохин, Г., Был ли Колумб в Арктике, Наука и Жизнь, 1969, № 5, лк. 140 - 141.
- Бартоломе де Лас-Касас, к истории завоевания Америки, М, 1966.
- Цукерник, Д., О целях экспедиций Колумба, Алма-Ата, 1957.
- Эквадор, Историко-этнографические очерки, М, 1963.
- Экскемелин, А., Пираты Америки, М, 1968.
- Фостер, У., Негритянский народ в истории Америки, М, 1955.
- Фостер, У., Очерк политической истории Америки, М, 1955.
- Griñan Peralta, L., Bartolome de Las Casas como propagandista, Santiago de Cuba, 1948.
- Гуляев, В., Америка и Старый свет в доколумбову эпоху, М, 1968.
- Hell, J., Kurze Geschichte des kubanischen Volkes, Berlin, 1966.
- Humboldt, A. von, Essai politique sur le royaume de la Nouvelle - Espagne, I - V, Paris, 1811.
- Индейцы Америки, М, 1955.
- Кинжалов, Р., Искусство древней Америки, М, 1962.
- Кнорозов, Ю., Письменность индейцев майя, М-Л, 1963.

- Ковалевский, М., Очерк происхождения и развития семьи и собственности, М, 1939.
- Косвен, М., Древнее Перу, Исторический Журнал, 1941, № 3, лк. 91 - 99.
- Kottenkamp, F., Geschichte der Kolonisation Amerikas von der Entdeckung an bis auf unsere Zeit, Frankfurt am Main, 1850.
- Kramer - Kaske, L., Im Lande der Chibcha, Leipzig, 1967.
- Куба, Историко-этнографические очерки, М, 1961.
- Lips, E., Indisaniusamet, Tallinn, 1963.
- Мариатеги, Х.К., Семь очерков истолкования перуанской действительности, М, 1963.
- Масленников, Н., О предпосылках образования испанской буржуазной наций, Вопросы Истории, 1954, № 11, лк. 100 - 107.
- Мирошевский, В., Освободительные движения в Американских колониях Испании, М-Л, 1946.
- Очерки истории Аргентины, М, 1961.
- Очерки истории Чили, М, 1967.
- Паркс, Г., История Мексики, М, 1949.
- Нессель, М., Затерянный мир Кинтана-Роо, М, 1969.
- Prescott, W., The Conquest of Mexico, London, 1917.
- Слезкин, Л., Земля Святого Креста, М, 1970.
- Тарле, Е., Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств, М-Л, 1965.
- Томас, А., История Латинской Америки, М, 1960.
- Вайян, Дж., История ацтеков, М, 1949.
- Waltz, O., Fr. Bartolomé de las Casas, Bonn, 1905.
- Варшавский, А., Города раскрывают тайны, М, 1967.
- Wedin, A., La Cronología de la Historia Incaica, Madrid, 1963.

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. ptk.	
XV ja XVI sajandi Hispaania	5
a) Hispaania suurte geograafiliste avastuste eel	5
b) Hispaania kui metropol	9
2.ptk.	
Vana-Ameerika hispaanlaste tuleku eel ja conquista	15
a) Ameerika primitiivsed suguharud	16
b) Vana-Ameerika klassiühiskonnad	19
c) Conquista ja indiaanlaste vastupanu	29
3. ptk.	
Kolooniate poliitiline korraldus	38
a) Conquista reguleerimise püüded	38
b) Tsentraliseeritud valitsemissüsteem	41
4.ptk.	
Kolooniate majanduselu korraldus	48
a) Kaubandus	49
b) Orjus ja kuld	53
c) Pärisorjus	55
5.ptk.	
Võitlus koloniaalideoloogia sfääris	63
a) "Valge legend"	63
b) Indiaanlaste Raitsjad	67
Lõppsõna	74
Resümee	77
Kasutatud kirjanduse nimekiri	80
Sisukord	83